

โลกตะวันตก โลกที่สาม และแบบว่า “ร่วมสมัย”: เกาะติดสถานการณ์ ทิศทาง และแนวโน้ม ของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

พิเชฐ สายพันธ์¹
วสันต์ ปัญญาแก้ว²
ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี³
เชษฐา พวงหัตถ์⁴
นิติ ภาวครพันธ์⁵
เกษม เพ็ญภินันท์⁶

เกษม เพ็ญภินันท์: สวัสดีท่านคณาจารย์และนักศึกษา ผู้เข้าร่วมเสวนาหรืออภิปราย ส่วนใหญ่ในที่นี้จะทราบกันแล้วว่า ในตอนบ่ายเราจะแบ่งการอภิปรายออกเป็นสองห้อง แต่ตอนนี้เรารวมอยู่ห้องเดียวกันเพื่อความสมานฉันท์ และอีกเหตุผลหนึ่ง คือ ศาสตราจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธ์ ซึ่งเป็นวิทยากรไม่สามารถอยู่ร่วมเวทีในการเสวนาในช่วงนี้ได้

¹ อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

² อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

³ อาจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

⁴ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.

⁵ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶ อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยวิทยากรที่อยู่บนเวทีนี้ ผมคงไม่ต้องแนะนำอะไรมาก แค่ชื่อ นามสกุล ก็คงพอจะเป็นที่รู้จักกันแล้ว ท่านแรกที่นั่งอยู่ขวาสุด คือ อาจารย์พิเชฐ สายพันธ์ เป็น อาจารย์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถัดมาก็คือ ผศ.ดร. นิติ ภวัครพันธ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเราก็เชิญอาจารย์ ดร. ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ท่านต่อไปคือ อาจารย์เชษฐา พวงหัตถ์ จากมหาวิทยาลัย ศิลปากร และอาจารย์ ดร. วสันต์ ปัญญาแก้ว จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เรามีกติกาอันเล็กน้อย โดยจะเปิดโอกาสให้กับผู้ร่วมฟังเสวนาหรืออภิปราย ในครั้งนี้ ตั้งคำถาม และเราจะตอบคำถามเป็นหลัก เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน สร้าง ความรู้จากบทสนทนาระหว่างสองฝ่าย เป็น interactive dialogue ประเด็นต่างๆ ที่ แต่ละคนจะมาพูดในวันนี้ ที่สำคัญจะบันทึกไว้ว่าใครพูดอะไรแล้วจะเปิดประเด็นอะไร บ้าง เราต้องจัดเรียงลำดับ ผมคงต้องเริ่มต้นที่อาจารย์พิเชฐก่อน ขอเชิญอาจารย์ พิเชฐเลยครับ

พิเชฐ สายพันธ์: ผมจะพูดสั้น ๆ แต่อยากคุยกับข้างบนเวทีด้วยกันมากกว่า โดยจะพูดถึงความคิดส่วนตัวที่จะนำเสนอในวันนี้ เพื่อที่จะแนะนำว่า ถ้าเราจะคุยกัน หรือสนทนากันต่อจะคุยกันต่อในประเด็นอะไร ในตอนแรกได้รับมอบหมายให้มา พูดในประเด็น “เมื่อตะวันตกไม่ได้ผูกขาดพื้นที่ทางวิชาการอีกต่อไป: เสียงจากนัก คิดในโลกที่สาม” “โลกที่สาม” คงหมายถึงพวกเรา อันนี้คงต้องถามนักศึกษาที่ เป็นคนจัด แต่ผมจะไม่นิยามตามที่เค้านิยามเราว่าเราเป็นโลกที่สาม แต่จะเริ่มต้น ด้วยการมองว่าเรานึกถึงตะวันตกอย่างไรก่อน เพื่อที่จะทำให้เห็นว่าที่เค้าบอกว่าเรา ไม่อยากให้ตะวันตกผูกขาดเรา แล้วตะวันตกที่ว่าเป็นอะไร

จริง ๆ แล้วอยากจะเริ่มจากสังคมไทย หรือสังคมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาว่า เราเคยคิดถึงตะวันตกอย่างไรบ้าง ปัจจุบันเราคงคุ้นกับคำว่า ตะวันตก (Western), modernization อะไรต่าง ๆ แต่ว่าจริง ๆ แล้วความคิดพวกนี้เหมือนว่ามีบริบทที่แตก ต่างกัน เมื่อก่อนเราคงไม่นึกถึงตะวันตก-ตะวันออก เราคงนึกถึงสิ่งที่เราเรียกว่า ผัง ชั่วของเรากับผังขวาของเรา เวลาที่เราติดต่อกับสังคมที่ไม่ใช่สังคมบ้านเรา ที่ไม่ใช่ สังคมในภูมิภาคเรา เรามีคนที่คอยกำกับดูแล อาจจะเป็นง่าย ๆ จากการติดต่อทาง ด้านการค้าทางทะเลในสมัยก่อน ที่เห็นได้ชัดคือสมัยอยุธยา เวลาเรามองผังตะวันตก ของเรา เราจะมีพวกกรมท่าขวา หากมองทางผังตะวันออก เราก็มีพวกกรมท่าซ้าย คอยกำกับดูแล และที่น่าสนใจก็คือว่า เวลาเราให้คนที่กำกับดูแลซ้าย-ขวา ปราบกฏ ว่าการค้าทางตะวันตกในความคิดเราในสมัยนั้นเรานึกถึงพวกแขก และตอนนั้นแขก เป็นคนกำกับ ในขณะที่ผังตะวันออกเราก็นึกถึงจีน และเราก็ให้จีนเป็นคนกำกับดูแล

เพราะฉะนั้นฝรั่งไม่เคยอยู่ในความคิดของเรามาตั้งแต่แรก เราไม่เคยรู้จักฝรั่ง แต่เรารู้จักแขกของฝรั่ง ในฐานะที่แขกเป็นพวกตะวันตก แขกพวกแรกที่เรารู้จักก็คือพวกอาหรับ เพราะฉะนั้นก็จะมีพวกมัวร์ พวกแขกอาหรับที่เรารู้จักมาตั้งแต่อยุธยา และสร้างบ้านเรือนมากับเราที่อยุธยาแล้ว

ส่วนฝรั่งเพิ่งเข้ามาในตอนที่เราเรียกว่าเป็นยุคสมัยการแผ่ขยายทางการค้าของยุโรป (European expansion) ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 เราเพิ่งรู้จักฝรั่ง และนอกจากนั้น เราเพิ่งได้ต้อนรับพวกโปรตุเกส วิลันดา สเปน ญาหรือสเปน พวกฝรั่ง หรือ ฝรั่งเศส และแองโกล ก็คืออังกฤษ ซึ่งเราเพิ่งรู้จักในภายหลัง แต่ว่าหลังจากยุคนั้นมา เราถึงได้รู้จักตะวันตกที่ไกลออกไปจากอาหรับหรือแขกที่เราคุ้นเคย เพราะฉะนั้น Western ที่เรารู้จักในความหมายเดิมจึงขยายความจริงไปสู่ Western ในแบบที่เรารู้จักในปัจจุบัน ซึ่งในที่สุด European ก็ไกลไปถึงสิ่งที่เรียกว่าเป็น อเมริกัน ยุโรป ในเวลาปัจจุบันต่อมา

ที่นี้อธิพลที่สำคัญกับเรา เรากำลังพูดถึงสถานภาพทางการศึกษาพวกเรากันเอง และตำแหน่งแห่งที่ในแวดวงวิชาการของเรา แน่นอนว่าเราถูกขยายอิทธิพลออกมาอย่างมาก โดยการเปลี่ยน (turn) สิ่งที่เราเรียกว่า การศึกษาจารีตของภูมิภาคเราทั้งหมด ไปสู่การศึกษาแบบที่เป็นตะวันตกที่เป็น European ทั้งหลายที่มาจัดการเรา ซึ่งตรงนี้นั้นเกิดขึ้นในยุคที่มันชัดเจน ในระบอบการปกครองแบบอาณานิคม เพราะฉะนั้นตะวันตกแบบที่เราคิดในปัจจุบัน ความรู้ตะวันตกก็เป็นความรู้ที่เป็นมรดกมาจากอาณานิคมเช่นเดียวกัน ในฐานะที่เริ่มมาจากนักศึกษามานุษยวิทยาจนมาทำงานในวิชาชีพนี้ องค์ความรู้ในมานุษยวิทยาของเราเอง โดยเฉพาะเมืองไทย แน่แน่นอนมันต้องเกิดขึ้นมาในระบอบของอาณานิคม เพราะฉะนั้นเราก็เลยรับมรดกของเขาดังแต่นั้นเป็นต้นมา

ในช่วงอาณานิคม มันมีความพยายามที่อยากจะเข้ามาศึกษาบ้านเมืองของเรา ซึ่งจริงๆ แล้วก็เป็นช่วงก่อรูปงานศึกษาข้อมูลหรือความรู้ในแบบมานุษยวิทยา โดยเฉพาะงานที่มาจากสิ่งที่เราเรียกว่า ethnographic research คืองานวิจัยในบรรดากลุ่มคนต่างๆ ที่มันห่างไกลจากพวกยุโรป ซึ่งพวกยุโรปชอบนักชอบหนา ชอบศึกษาคนอื่น จริงๆ เมื่อเรากลับมาดูในเมืองไทยของเราเอง หลังจากที่พวกเราได้เริ่มรู้จักวิชามานุษยวิทยา การสถาปนาหรือการประดิษฐ์ฐานความรู้ทางมานุษยวิทยาในบ้านเรา ปรากฏว่าประเพณีมันต่างจากประเพณีที่ยุโรปเค้าเป็น คือ ที่ยุโรปนั้นความรู้เกิดขึ้นจากการออกไปข้างนอกบ้านเกิดของตัวเอง คือ ข้ามดินแดนไปสู่ดินแดนที่ห่างไกล โดยเฉพาะคำว่า “เอเชีย” ซึ่งหมายถึงดินแดนอันไกลโพ้น ซึ่งเป็นแหล่งอันหนึ่งที่สำคัญที่พวกยุโรปชอบนักหนาออกมาศึกษา

ในขณะที่พวกไทยเอง นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาในรุ่นแรก ๆ หลังจากที่ได้ไปรับการเรียนรู้จากตะวันตก ปรากฏว่าแทนที่ตัวเองจะออกไปศึกษา สังคมข้างนอกตามประเพณีอย่างที่พวกยุโรปเขาเป็นกัน แต่ของเรามีประเพณีที่ ต่างไปก็คือ กลับบ้านและมาศึกษาเรื่องราวสังคมในบ้านเราเอง แต่กระบวนการทั้ง หมดยุคนี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นหลังจากที่เราปลดตัวเองออกจากระบบอาณานิคม แล้ว เพราะฉะนั้น ถ้าย้อนไปดูนักวิชาการสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาบ้านเรา ก็คงจะพบว่าเป็นนักวิชาการที่โตขึ้นมาในยุคหลังสงครามโลก ซึ่งศูนย์กลางองค์ความรู้ มันได้เปลี่ยนจากตะวันตกที่เป็นยุโรป ไปสู่ตะวันตกที่เป็นอเมริกา และบทบาท ทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจในเวลานั้นก็มีผลที่สำคัญต่อการต่อยอดองค์ความรู้ และเหตุการณ์ในการสร้างความรู้ในบ้านเรา ช่วงเวลานั้นมีเรื่องที่จะต้อง พิจารณาอันหนึ่ง คือว่า เราจะเห็นว่าไม่ใช่เฉพาะนักวิชาการที่ไปเรียนจากตะวันตก แล้วก็กลับมาศึกษาสังคมของตนเอง แต่ว่าพวกฝรั่งเอง จริง ๆ แล้วเวลาที่เขาออก มาจากนอกบ้านของเขาก็ต้องการเข้ามาในบ้านเราหรือในภูมิภาคของเรา

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มันมีสิ่งที่เราเรียกว่า “ราหู” ที่มันเข้ามา อมบรรยากาศทางวิชาการในภูมิภาคนี้อยู่ช่วงหนึ่ง ซึ่งเป็นช่วงสงครามเวียดนาม นักวิชาการอเมริกันมากมายทำภาคสนามอยู่ที่เวียดนาม และได้รู้จักอาจารย์คายส์ (Charles F. Keyes) ซึ่งเป็นคนที่เข้ามาทำงานสนาม (fieldwork) ในเมืองไทยช่วง สมัยทศวรรษ 1960 ซึ่งเป็นช่วงหลังอาณานิคมแล้ว ก็เลยถามอาจารย์ว่าทำไม อาจารย์เลือกที่จะศึกษาเมืองไทย อาจารย์ก็บอกว่าจริง ๆ อยากไปจีน แต่ว่าไปไม่ได้ มันมีเงื่อนไขทางการเมืองที่ทำให้เกิดความสนใจใคร่รู้ การที่เราจะสร้างสนามใน การเรียนรู้ของเราจึงต้องขยับออกมา ในที่สุดเราก็เลยพบว่าในช่วงทศวรรษ 1960 นักวิชาการตะวันตกจะต้องขยับ แทนที่จะศึกษาภูมิภาคแวดล้อมได้อย่างที่เคยเป็น มาก่อน อย่างที่เคยทำในพม่าในช่วงที่อังกฤษมาปกครอง หรืออย่างเช่นที่คอนโดมินัส (George Condominus) เคยทำในช่วงปลายของฝรั่งเศสที่ปกครองเวียดนามอยู่ แต่ หลังจากยุคนั้นแล้วพบว่าในบริเวณพื้นที่ประเทศเพื่อนบ้านของเรากลายเป็นพื้นที่ ต้องห้ามซึ่งเข้าไปไม่ได้ เมืองไทยก็เลยเป็นแหล่งชุมนุมของบรรดาพวกที่ต้องการ สร้างความรู้หรือศึกษาสังคมในภูมิภาคนี้ ในขณะที่เดียวกัน คนไทยเองอยากจะไป ศึกษาเพื่อนบ้านรอบนอกก็เป็นไปได้ค่อนข้างยาก ฉะนั้น จึงเป็นข้อจำกัดส่วนหนึ่งที่ เราต้องสร้างตนเองอยู่ในการศึกษาในสังคมของบ้านเรา

สิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงหลังกระแสสงครามโลกครั้งที่ 2 มันเป็นกระแสที่เกิดขึ้น มาเพื่อต่อสู้อะหว่างอุดมการณ์ของทั้งสองค่าย คือ ระหว่างคอมมิวนิสต์กับ ประชาธิปไตย โดยบ้านเราก็เปิดรับอเมริกาอย่างเห็นได้ชัด เพราะฉะนั้นความคิด

อันหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังจากที่นักวิชาการแต่ละท่านได้ลงมาทำงานในภูมิภาคเราก็คือว่า ในที่สุดแล้วสังคมต่างๆ หรือแม้แต่สังคมไทยเอง มันถูกทำให้เป็นสังคมแบบกำลังพัฒนา ซึ่งมันก็ส่งความคิดอันหนึ่งว่า เราก็ต้องมาพัฒนา เพราะฉะนั้นก็เป็นผลพวงที่สำคัญที่เกิดจากการศึกษาเวลานั้นกับระบบการเมืองในช่วงนั้น ที่ทำให้งานทั้งหลายแหล่ต้องมีทิศทางเดียวกันเพื่อที่จะพัฒนา

แต่มันมีช่วงหนึ่งที่ทำให้เกิดจุดเปลี่ยน หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-การเมืองในช่วงทศวรรษ 1980 ในช่วงนั้น “ราหู” มันคลายออกไป พอราหูมันคลายออกบรรยากาศทางวิชาการในภูมิภาคเริ่มขยายขึ้น และอีกอย่างหนึ่งคือทุนเอเชียมันโตมาก โดยเฉพาะที่มาจากญี่ปุ่น การเมืองและเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้เปิดพรมแดนทางวิชาการเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น เราจะพบว่ามีการเริ่มเข้ามาศึกษาพื้นที่ที่เคยถูกปิด ซึ่งในช่วงนี้เองเป็นช่วงที่ทำให้เกิดการตรวจสอบข้อมูลที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยของระบอบอาณานิคม และกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่สำคัญที่มีโอกาสเข้ามาตรวจสอบ ก็คือคนในภูมิภาค หรือคนในท้องถิ่นเองที่โตขึ้นมาจากนักวิชาการที่ได้รับการฝึกฝนมาจากตะวันตก จะเห็นได้ว่าตะวันตกพันธมิตรการเรา มาขนาดนี้แล้ว แล้วเราจะ “ปลดแอก” จากพันธมิตรการนี้ได้อย่างไร

เกษม เพ็ญภินันท์: ขอบคุณาจารย์พิเชฐ จากที่อาจารย์พิเชฐพูดว่า ตะวันตกคืออะไร ตะวันตกถูกเคลื่อนย้ายผ่านแขก ผ่านอาหรับ มายังโลกอาณานิคมของยุโรป อเมริกา และสุดท้ายการศึกษาทั้งหมดกลับมาสู่ภายในภูมิภาคของเราเอง ทำให้ผมนึกถึงงานของอาจารย์ ดร. วสันต์ ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เกี่ยวกับเรื่องดนตรีในสิบสองปันนา ที่ผมนึกตรงนี้ขึ้นมา ก็เพราะว่าในเมื่อองค์ความรู้ทั้งหมดเราเรียนรู้จากภายใน แล้วคิดว่าสิ่งที่อาจารย์วสันต์ทำและประเด็นต่างๆ ถึงแม้ว่านักมานุษยวิทยาจะเป็นบุคคลที่ถูกฝึกฝนมาในแง่ของความรู้ตะวันตกก็จริง แต่ในแง่การผลิตสร้างองค์ความรู้ ผมว่าความน่าสนใจคือว่า เราเข้ามาจัดการองค์ความรู้ในภูมิภาคนี้ กลุ่มนี้ จัดฐานความคิด แล้วเรามีช่องว่างให้กับตัวเราเองอย่างไร บนฐานความคิดของโลกสังคมวิทยา ผมอยากจะเรียนเชิญอาจารย์วสันต์ต่อเลย พร้อมกับดูภาพที่อาจารย์วสันต์มาพร้อมกับความไฮเทคเล็กน้อย

วสันต์ ปัญญาแก้ว: สวัสดีครับ ก็ไม่รู้ว่าจริง ๆ มันต่อกันได้หรือเปล่า เพราะว่าโดยส่วนตัวผม ผมว่าผมก็เป็นศิษย์ของตะวันตก ก็เอาเป็นว่าให้ฟังสิ่งที่เตรียมมาก่อนก็แล้วกัน โดยจะให้ฟังเพลงก่อน (เปิดเพลงและฉายวิดีโอทัศน์ประกอบเพลง)

รู้สึกว่าเป็นการฟังเพลงที่เครียด อย่าคิดว่าผมเตรียมมาดี เพราะว่าอันนี้เป็น

การเปิดครั้งที่ 5 แล้ว โดยมอบหมายมาให้พูดเรื่องร่วมสมัย ก็คิดว่าอยากจะเอาเรื่อง
ที่ตัวเองทำมาแลกเปลี่ยน ผมคิดว่าปัจจุบันในทางมานุษยวิทยามีประเด็นหนึ่งที่
น่าสนใจมาก คือ เราพูดถึงเรื่อง globalization และ regionalization เพราะฉะนั้น
ประเด็นที่งานของผมเกาะเกี่ยวอยู่ด้วย ก็เป็นเรื่องของการศึกษาของนักมานุษย
วิทยาที่ว่าด้วยชายแดน หรือ borderland แต่ borderland ในทางมานุษยวิทยา
ก็มีการศึกษาจำนวนเยอะแล้ว และพยายาม redefine นิยามพวก Kenichi Omae
พวกนัก globalization ทั้งหลายที่เท่กันไปแล้ว เป็นโลกไร้พรมแดนหรืออะไรก็แล้ว
แต่ในทางมานุษยวิทยาเราค่อนข้างที่จะยืนยันว่า มันไม่มีโลกที่เราเรียกว่า borderless
world แต่มีโลกที่เราเรียกว่า borderland รัฐหรือรัฐชาติกำลังปรับตัวอย่างมหาศาล
ในการที่จะทำหน้าที่เป็นตัวกำกับดูแล (regulator)

เพราะฉะนั้น ประเด็นที่ผมสนใจก็เป็นเรื่องนี้นักมานุษยวิทยาก็สนใจ เพราะ
เป็นเรื่องของคนตัวเล็กตัวน้อย ผมสนใจชนกลุ่มน้อยในจีน ก็คือคนไทลื้อที่สิบสอง
ปันนา พื้นที่ก็เป็นพื้นที่ชายแดน เมื่อไปศึกษาแล้วก็พบว่าเป็นเรื่องใหญ่มากสำหรับ
เขา คือ เป็นเรื่องที่จะเรียกว่าเป็นเรื่องของการเดินทางเคลื่อนที่ หรือ mobility
ซึ่งตอนนั้นที่เขาก็ไม่ได้คิดว่าจะมี concept อะไร ก็เริ่มจากปรากฏการณ์ตรงนั้น โดย
พยายามทำความเข้าใจว่า การเดินทางเคลื่อนที่นั้นมีนัยสำคัญหรือมีความสำคัญ
อย่างยิ่งยวดต่อการที่คนไทลื้อสิบสองปันนาพยายามรื้อฟื้นวัฒนธรรมของตัวเอง
หลังจากสิ้นสุดยุคปฏิวัติวัฒนธรรม (ค.ศ. 1966-1976) แล้วจีนก็เปลี่ยนนโยบายให้
เปิดมากขึ้น

พอเก็บข้อมูลได้ก็ไปชุกอยู่กับนักดนตรี ผมยืนยันว่านักมานุษยวิทยา
โลกาภิวัตน์ต้องไฮเทค แต่ต้องไฮเทคติดดินแบบผม ผมก็ไปอยู่กับเขาทำตัวเป็น
นักมานุษยวิทยา ไปเล่นดนตรีกับเขา ไปทัวร์คอนเสิร์ตกับเขา ไปดูอะไรทุกอย่าง ก็
นึกถึงช่วงที่เมืองจีน ก็มีทุกรูปแบบ ผมก็เจอหมดแล้ว ถ้าหากจะอ้างว่าผมเป็นนัก
มานุษยวิทยาหรือเปล่า ก็เอาเรื่องส้วมที่จีนมาอ้างได้ว่า ผมไปนั่งอยู่ประมาณ 2-3
นาที่ 5 นาที คุณจะแก้ปัญหาอย่างไร จากที่ไม่เคยสูบบุหรี่ ก็จะต้องมีบุหรี่สัก 2-3 ซอง
เพื่อให้โลกมันอภิรมย์มากขึ้น ที่บอกว่าต้องไฮเทคเพราะว่าเราจำเป็นต้องใช้
audio-visual method เพราะผมทำ documentary film กับการทัวร์คอนเสิร์ต และ
คิดว่ามันจำเป็นในยุคนี้ แต่จริง ๆ เราก็ต้องไปทำตัวเหมือนเดิม

ซึ่งพอกลับมาแล้วก็มาพบว่า จริง ๆ สังคมวิทยาตอนนี้ ก็ฮือฮากันมากเลย John
Urry นักสังคมวิทยาอังกฤษ ซึ่งนิยามตนว่าเป็นนักสังคมวิทยา เขาเขียนหนังสือเรื่อง
Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty First Century ถ้าใคร
สนใจ ก็สามารถที่จะไปดูได้ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ซึ่งก็พูดถึงมโนทัศน์ใหม่กับ

เรื่อง mobility ว่า สิ่งที่นักสังคมวิทยาศึกษาไม่ใช่ society แต่เป็น mobility ซึ่งก็คือการเดินทางเคลื่อนที่ของผู้คน ของข่าวสาร ของสิ่งของ ของอะไรต่างๆ เยอะแยะมากมาย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ Urry พูดถึงมันก็เป็นข้อเสนอในทางทฤษฎี ผมก็มองกับเรื่องที่ผมเจอมาในสนาม ก็รู้สึกว่ามันยังขาดอะไรไปเยอะ

ผมว่า James Scott ที่พูดถึงเรื่อง mobility เหมือนกันแต่มองจากมุมมองของรัฐ (state) ว่าทำตัวเป็นพวกจัดการกับชีวิตของคน ซึ่งก็คิดว่าไม่น่าจะเข้าใจผิดอะไร เพราะ Scott น่าจะนำมาจาก Foucault เรื่อง Governmentality ก็มาพูดถึงเรื่องการใช้อำนาจของรัฐแบบใหม่ แนวระนาบในการปกครอง body หรือ คน ก็คิดว่าเอามาพัฒนาต่อ ในที่สุดก็ออกมาเป็นเรื่องที่ผมสนใจ สนใจว่าท้ายที่สุดแล้วภายใต้ context ทำนองนี้ ไม่รู้จะจำกันได้หรือเปล่า ผมก็เปรยไปแล้ว คนไทยลือ โดยใช้การเดินทางเคลื่อนที่ที่สามารถที่จะอยู่รอดได้อย่างไรในสภาวะที่ซับซ้อนมาก ก็คือว่าทั้งเป็นเรื่องของรัฐ-ชาติ เป็นเรื่องของ regionalization คือ การพัฒนาในระดับภูมิภาคโครงการยิ่งกว่าสุวรรณภูมิอีก คิดว่าก็คงจะแค่เสนอประเด็นเฉยๆ ว่านักมานุษยวิทยาหรือนักสังคมวิทยาทุกวันนี้ก็คงจะต้องใส่ใจกับเรื่องพวกนี้ ซึ่งจริงๆ ก็มีอยู่แล้ว คือกลุ่มอาจารย์ ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ก็ค่อนข้างที่จะน่าสนใจมากที่ปลายเดือนก็จะจัดที่เชียงใหม่ที่ประเด็นซึ่งเกี่ยวข้องกับ regionalization ด้วย

เกษม เพ็ญภินันท์: ประเด็นที่อาจารย์วสันต์พูดเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะประเด็นเรื่อง borderless world หรือ borderland ทำให้นึกถึงเพื่อนผมคนหนึ่ง คือ อาจารย์ ดร. เดชา ตั้งสีฟ้า (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) นึกถึงที่ไรก็นึกถึงแต่เสียงกรีดร้อง ซึ่งจะต้องนึกถึงคนส่วนนี้เป็นตัวแทนของเขา นึกไปนึกมาผมก็อุ่นใจว่าเรามีอาจารย์ปิ่นแก้วนั่งอยู่ตรงนี้ด้วย โดยอาจารย์ปิ่นแก้วขอพูดเป็นคนกลางๆ ประเด็นที่อาจารย์วสันต์พูดก็เชื่อมโยงต่อถ้าผมเข้าใจไม่ผิดวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของอาจารย์ปิ่นแก้วก็ทำเกี่ยวกับคล้ายๆ ประเด็นปัญหานี้ ในแง่ของชนกลุ่มน้อย เรื่อง borderland อย่างนั้นผมจะโยงไปหาอาจารย์ปิ่นแก้วเลย

¹ John Urry, *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty First Century* (Routledge, 1999)

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี: เริ่มมาก็จะไปกองอยู่ที่ขาโต๊ะ เพราะไม่ได้เตรียมตัวพูดเรื่องนี้ อาจารย์เกษมก็อาจจะหนาวใจแทนที่จะเป็นอุ่นใจ เพราะหัวข้อที่ได้รับการมอบหมายให้พูดเป็นเรื่อง “เมื่อตะวันตกไม่ได้ผูกขาดพื้นที่ทางวิชาการ อีกต่อไป: เสียงและความคิดของนักคิดในโลกที่สาม” เบื้องหลังการถ่ายทำก็คือว่าตอนที่คุณศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ (ผู้ประสานงาน) ติดต่อให้ไปพูดเรื่องนี้ เราก็ถกเถียงไปทางอีเมลว่า ดิฉันเองโดยส่วนตัวบอกอย่างตรงไปตรงมาว่า หัวข้อนี้ชาติ นิยมมากเลย ไม่สบายใจที่จะให้มาพูดเรื่องนี้ แต่ว่าทางคุณศรยุทธก็ยืนยัน ถ้าเป็นนักศึกษาในปกครองเราก็จะให้เกรด D ไป แต่เนื่องจากว่าไม่ได้มาเรียนกับเรา คือ คุณศรยุทธบอกว่า อาจารย์ท่านอื่นไม่ได้มีความคิดเห็นไปในทำนองนั้น ถ้าเช่นนั้นก็ลองดูก็ได้ ในขณะที่รับปากว่าจะมาพูด เหลียวกลับไปมองในภาควิชา สิ่ง ที่สอน ๆ กัน เราไม่เคยเอานักคิด หรือความคิดของนักคิด อย่างอาจารย์หมอบริเวณ วะสี หรือสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ที่เป็นนักคิดแบบโลกที่สามไทย ๆ มาสอนเลย อาจารย์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ เริ่มจาก Nietzsche (1844-1900) บางครั้งก็ไปถึง Aristotle (384-322 BC) ก็มี ไล่ลงมาเรื่อย ๆ ถ้าเอารายชื่อและสัญชาติมาดูกันก็เป็นตะวันตก หมดเลย เราก็ไม่เคยสอนอะไรแบบไทย ๆ สักที ดิฉันก็เลยงง ๆ ว่าจะมาพูดหัวข้อนี้ จะพูดอย่างไร

จะเชื่อมต่อของอาจารย์วสันต์ สิ่งที่ดีฉันตั้งเป็นข้อกังขา เมื่อได้ดูวิดีโอของอาจารย์วสันต์ แม้ว่ามันเป็นเรื่องแบบใด ๆ ไท ๆ ดิฉันก็ยังพบว่า วิธีการนำเสนอ ก็ยังตะวันตกอยู่ดี คือวิธีและ theme มันเราก็จะพบเห็นในสิ่งที่เรียกว่า coherence หรือ romantic คล้าย ๆ สิ่งที National Geographic ชอบเสนอ อันนี้อาจารย์วสันต์จะเถียงทีหลังก็ได้ ด้วยความยินดี และที่สำคัญคือมี การถวิลหาอดีต (nostalgia) เป็น อารมณ์ร่วม หรือว่าเป็นอิทธิพลของกระแสวิชาการตะวันตกอยู่ดี แล้วจะไปพ้นได้ อย่างไม่ อันนี้ก็ไม่ว่า

เมื่อได้รับมอบหมายมา ดิฉันก็ไปค้นเอกสาร เหลียวไปรอบตัว ไม่มีเวลาทำ การบ้านเท่าไร ก็ใช้วิธีง่าย ๆ คือ ไปดูว่าใครเขียนเรื่องนี้ไว้บ้าง สิ่งที่จะพูดต่อไปนี้ ไม่ใช่ความเห็นส่วนตัวเลย แต่ว่าอาจจะมิอะไรแทรกหรือว่าเพิ่มเติมก็มีอยู่ บทความ สามชิ้นที่หลายท่านคงรู้จักกันดี เพราะไม่ใช่เอกสารใหม่ที่เขียนขึ้น หรือเป็นการเขียน เรื่องนี้โดยพยายามที่จะมองตะวันตก โลกที่สาม และวิชาการ ก็คือมองคู่กัน อาจารย์ พิเชฐได้พยายามนิยามสิ่งเหล่านี้แล้ว ดิฉันคิดว่าคำถามสำคัญของโจทย์นี้ซึ่งทำให้ ดิฉันไม่เห็นด้วยก็เพราะว่าบ่อยครั้งที่เราไม่ค่อยทำการบ้านในเรื่องนี้ตะวันตกคืออะไร และวิชาการคืออะไร และที่แน่ก็คือโลกที่สามคืออะไร งานสามชิ้นที่ยกมา ชิ้นแรก เป็นของอาจารย์ธงชัย วินิจจะกุล ทุกท่านคงรู้จักบทความ “Asian Identity: A Post-

colonial Misnomer”² ซึ่งเป็นงานที่วิจารณ์งานของอาจารย์ธีรยุทธ บุญมี โดยตรง
ชั้นที่สองเป็นงานของรุ่นน้องศิษย์ที่ปรึกษาคนเดียวกัน คือ อาจารย์พัฒนา กิตติอาษา
เขียนเรื่อง *Farang as Siamese Occidentalism*³ และชั้นที่สามเป็นชั้นที่เพิ่งลงวารสาร
SOJOURN เป็นงานในเชิงสถิติปริมาณโดย อาจารย์สองท่านจากเยอรมัน คือ Hans-
Dieter Evers และ Solvay Gerke ชื่อ *Local and Global Knowledge: Social Sci-
ence Research on Southeast Asia ตั้งแต่ปี 1970-2000*⁴

ทั้งสามงานมองตะวันตก โลกที่สาม และวิชาการ รวมทั้งความสัมพันธ์
ระหว่างสามอันนี้ ด้วยมุมมองที่แตกต่างกัน พุดง่าย ๆ ก็คือว่าวิธีพิจารณา (approach)
โจทย์เรื่องนี้ต่างกัน งานของธงชัย ซึ่งแน่นอนว่า มีจุดยืนแบบนี้ในที่ต่าง ๆ มาแต่
ไหนแต่ไร ก็คือ วิพากษ์จุดยืนหรือวัฒนธรรมของความกลัวตะวันตก ส่วนงานของ
พัฒนา เสนอว่า แทนที่เราจะมองตะวันตกในฐานะผู้ครอบงำ ซึ่งอันนี้จริง ๆ สะท้อน
ผ่านตัว title อันนี้หรือหัวเรื่องอันนี้ คือเรามักจะมองตะวันตกว่าเป็นผู้ซึ่งเข้ามา
ผูกขาดหรือครอบงำ หรืออะไรก็แล้วแต่ พัฒนาเสนอให้มองความสัมพันธ์อันนี้
ในทางกลับกัน ซึ่งจริง ๆ แล้ว ทางตะวันตกเองในความสัมพันธ์กับสิ่งที่เรียกว่า
ตะวันออกก็เป็น object หรือเป็นวัตถุของการ occidentalize ด้วย พุดง่าย ๆ ก็คือว่า
ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของตะวันตกกับสยามเองมาจนปัจจุบันในยุคต่าง ๆ
ตะวันตกถูกจัดวางในตำแหน่งแห่งที่ที่แตกต่าง พุดง่าย ๆ คือ ถูกใช้ ส่วนงานที่สาม
ที่เป็นงานเชิงปริมาณหรือสถิติ เพื่อที่จะตอบคำถามซึ่งเป็นกระแสอยู่ในตอนนี้ ซึ่ง
ในระดับ Southeast Asia ก็มีประเด็นนี้อยู่ คือ ในเรื่อง academic dependency พุด
ง่าย ๆ ก็คือ มันเป็นยุคที่ผู้คนในเอเชียเรียกร้องหรือถามหาถึง Asian identity แล้ว
ก็พยายามที่จะดูว่านักเขียน หรือนักวิชาการในโลกแบบพวกเราได้ผลิตงานอะไรออก
มาซึ่งเป็นตัวของตัวเองบ้าง งานชิ้นนี้พยายามที่จะตั้งคำถามและพยายามที่จะบอกว่า
สิ่งที่มองน่าจะมีมองจากในทัศนะที่เป็น reflexive หรือ reflexive modernization พุด

² Thongchai Winichakul, "Asian Identities: A Post-Colonial Misnomer," paper presented at The 1st International Symposium "What are Asian Identities under Globalization?" by COE-CAS, Waseda University, December 7-8, 2003.

³ Pattana Kitiarsa, *Farang as Siamese Occidentalism*, Working Paper Series No. 49 (Singapore: Asia Research Institute, National University of Singapore, 2005).

⁴ Solvay Gerke, and Hans-Dieter Evers, "Globalizing Local Knowledge: Social Science Research on Southeast Asia, 1970-2000," *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 21, 1 (April 2006).

ง่าย ๆ ก็คือ ถ้าหากว่างานวิชาการเป็นกระบวนการหรือเครื่องมือในการ modernize หรือว่าสร้างความทันสมัยให้กับความรู้ เราไม่ควรมองไปในทิศทางเดียว เราควรจะมองจากทัศนะของการสะท้อนคิดหรือมองไปว่ามันมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรบ้าง

แน่นอนว่าคำถามของอาจารย์ธงชัยก็ยังเป็นคำถามที่ร่วมสมัย ถ้าหากเราบอกว่าหัวข้อที่นักศึกษาตั้งมาเป็นหัวข้อที่ร่วมสมัย ตะวันตกผูกขาดแล้ว เราจะออกไปจากมันได้อย่างไร ธงชัยก็ตั้งคำถาม 2-3 ข้อ คำถามแรก คือ เวลาเราจะบอกว่าเราจะออกจากงานหรืออิทธิพลของโลกตะวันตกในทางวิชาการอย่างไร สิ่งที่ไม่ได้ถูกตั้งคำถามก็คือ การศึกษาทางวิชาการของโลกที่สามและผลิตโดยนักวิชาการของโลกที่สาม มันมีความชอบธรรมมากกว่า มีความน่าเชื่อถือมากกว่า หรือความถูกต้องมากกว่าวิชาการเกี่ยวกับโลกที่สามโดยวิชาการโลกตะวันตกจริงหรือ ถ้าจริงแล้วจะเป็นอย่างไร อ่านแค่นี้ดิฉันก็หนาว ถ้าเกิดว่าภาควิชาของดิฉันจะถูกบังคับให้เรียนวิชาประเภทเศรษฐกิจพอเพียง อาจารย์สมชาย ปรีชาศิลป์กุล (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ซึ่งเป็นเพื่อนอาจารย์คนหนึ่ง บอกว่าเดิมมันเป็นแนวคิด เดียวนี้มันเป็นคำเรียกสวัสดิ์ไปแล้ว เจอกันที่ไหนดก็เศรษฐกิจพอเพียง ถ้าหากว่าเรานำมาสอนในภาควิชาเรา แล้วเราบอกว่าเป็นการเปิดเผยวิถีชีวิตแบบในโลกที่สาม ดิฉันฟังดิฉันก็หนาว เพราะว่าเอาเป็นอย่างนั้นไหม หรือจะเอาแนวคิดแบบสมานฉันท์ สังคมไทยเป็นสังคมซึ่งปราศจากความขัดแย้ง theme ใหญ่ ๆ ซึ่งถูกนำเสนอจากนักวิชาการผู้อาวุโสหลายท่านแบบไทย ๆ ในบ้านเรา จะเอาเป็นอย่างนั้นไหม เพราะฉะนั้นคำถามแบบธงชัยก็เป็นคำถามที่มีคุณค่าต่อการพิจารณา

คำถามที่สองคือ มีหรือสิ่งที่เรียกว่าประสบการณ์ร่วมหรือความเป็นโลกที่สามร่วมกัน ถ้ามีแล้ว ความเหมือน-ความต่างมันเริ่มที่ตรงไหน มันจบลงที่ตรงไหน เราก็ไม่ค่อยได้ทำการบ้านเรื่องนี้ นักไทยกับลาวเป็นโลกที่สามเหมือนกันหรือไม่ วิชาการแบบไทยหรือวิชาการแบบลาว ถ้าใครศึกษาทางมานุษยวิทยาด้วยกันอยู่ มานุษยวิทยาของเวียดนาม หรือลาว หรือของจีนเองเป็นงานมานุษยวิทยาซึ่งรับอิทธิพลโดยตรงจากรัสเซียและถูกแปลงให้เป็นงานมานุษยวิทยาในสายแบบของเขา แบบของเรา แบบของไทย เราจะพูดได้หรือว่า วิชาการหรือความรู้ในกลุ่มที่เรียกว่าโลกที่สามมันเหมือนกัน เราเป็นประสบการณ์ร่วมกับเวียดนามตั้งแต่เมื่อไหร่ หรืออะไรทำนองนี้เป็นโจทย์ที่เราไม่ค่อยได้ตั้งคำถาม หรือแม้กระทั่งในไทยเอง วัฒนธรรมศึกษาเป็นหัวข้อหรือกำลังกลายเป็นสำนักที่ถูกเรียนถูกสอนกันในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในเมืองไทย ซึ่งกำลังติดอันดับ ได้ใส่ใจกับความคิดอันเดียวกันหรือไม่ ทั้ง ๆ ที่มันเกิดขึ้นในถิ่นฐาน (location) เดียวกัน คือ ประเทศไทย ถ้าเราไม่ตั้งคำถามในสิ่งเหล่านี้ เราก็จะมักจะเดากันสุ่ม ๆ (assume) หรือ ทึกทักเอาว่ามันเหมือน ๆ กัน

ที่สำคัญคือว่า อิสระทางปัญญา หรือการเรียกร้องจะไปให้พ้นจากตะวันตก ทำอย่างไรเราจะไม่ไปตกหลุมชาตินิยม ดิฉันคิดว่าเป็นคำถามใหญ่ที่เรามักไม่ค่อยได้ตอบกัน ถ้าให้ดิฉันเลือก ดิฉันคิดว่า อันที่สองมันน่าจะดีกว่า การพยายามกลับไปหาอะไรแบบไทยๆ ถ้าเลือกได้ดิฉันก็จะไม่เลือก เราไม่ค่อยมองจริงๆ ว่า ในวงวิชาการนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตะวันตกกับตะวันออก ปฏิสัมพันธ์กันในกี่แบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ถูกเลือกและสิ่งที่ไม่ถูกเลือก ดิฉันคิดว่าสิ่งที่ในวงการนักวิชาการไทยไม่ค่อยเลือกคือ critical thinking แม้จริงๆ เราได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเยอะ แต่ว่าเราเลือกทฤษฎีที่ติดอันดับจนเดี๋ยวนี้ก็ยังใช้กันอยู่ ก็คือ ทฤษฎีในเชิงโครงสร้างหน้าที่ ใครบ้างที่ใช้ทฤษฎีใหม่ๆ ดิฉันไม่ทราบ อาจจะมีไม่กี่คน อาจจะมีอาจารย์เกษม ลักคนหนึ่งซึ่งทุกคนก็บอกว่าฟังอาจารย์เกษมพูดไม่ค่อยรู้เรื่อง อย่างที่ได้ยินเสียงบ่นมา หรือว่าดิฉันก็ฟังอาจารย์ธเนศ วงศ์ยานนาวา (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ไม่ค่อยรู้เรื่อง อันนี้แน่นอนอยู่แล้ว ซึ่งความไม่รู้เรื่องนี้ มันมีนัย เพราะว่ามันหมายความว่าเราคุ่นชินกับสิ่งที่รู้เรื่อง ความคุ้นชินแสดงว่าเราเลือกที่จะฟังบางสิ่งที่รู้เรื่องจากกรอบคิดหรือทัศนะบางอย่างที่เราคุ้นเคย อันนั้นมันคืออะไร อันนี้ต่างหากคือสิ่งที่เราไม่ค่อยทำการบ้าน อาจารย์ธงชัยฟันธงเลยว่าย่าไปคิดเลยว่าเราถูกครอบงำจากตะวันตก นักวิชาการไทยไปร่วมเวทีเสวนาทางด้านทฤษฎีตะวันตกกับเขามากน้อยแค่ไหน เขียนงานภาษาอังกฤษมากน้อยแค่ไหน เคยอ่านงานภาษาอังกฤษหรือกระทั่งเอางานภาษาอังกฤษมาใช้ในการเรียนการสอนมากน้อยขนาดไหน น้อยมาก เพราะฉะนั้นจะบอกว่าเราถูกครอบงำทางวิชาการจากตะวันตกก็เป็นอะไรที่ค่อนข้างตลก

จริงๆ มันมีความย้อนแย้งกันอยู่เรื่องตะวันตกกับโลกที่สามอยู่ ดิฉันคิดถึงงานของนักประวัติศาสตร์อินเดียคนหนึ่ง คือ Partha Chatterjee ซึ่งเขียนหนังสือชื่อ *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories*⁵ หนังสือเล่มนี้พูดถึง paradox ในแง่ที่ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโลกตะวันตกกับโลกที่สามมันไม่ใช่ง่าย มันไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบครอบงำหรือถูกครอบงำ อินเดียถูกปกครองโดยจักรวรรดินิยมอังกฤษมานาน ตามที่หลายท่านทราบดี แต่ว่าเครื่องมือที่สำคัญว่าเป็นเครื่องมือตะวันตกและสามารถปกครองอินเดียได้อย่างราบคาบ

⁵ Partha Chatterjee, *The Nation and its Fragments: Colonial and Postcolonial Histories* (Princeton University Press, 1993).

คือ ชาติและชาตินิยม ในขณะที่เดียวกันเครื่องมือที่มีพลังที่สุดและเป็นเครื่องมือที่ กดขี่คนอื่นเดียกลับถูกใช้และเป็นเครื่องมือเดียวที่ถูกหยิบนำมาใช้ใหม่ในการ ปลดแอกตัวเอง คือ ชาติและชาตินิยม ดังนั้นดิฉันคิดว่า งานชิ้นนี้มันจะเป็นตัวช่วย ให้พิจารณาว่า ความสัมพันธ์ระหว่างของสองสิ่ง ซึ่งดิฉันไม่อยากจะนิยามว่าเป็น region หรือมันเป็น identity นั้น ควรพิจารณาอย่างระมัดระวัง

งานของพัฒนา เป็นงานทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ ใครยังไม่เคยไปอ่าน สมควรไปอ่าน อาจารย์พัฒนาเองก็พยายามมองฝรั่งผ่านประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน มาจนถึงปัจจุบัน อาจารย์พัฒนา เสนอให้มองตะวันตกในฐานะที่เป็น method หรือ ว่าเป็นกระบวนการวิธี จริง ๆ แล้วไทยมองหรือวางตะวันตกไว้ในฐานะที่เป็นอะไรหลาย ๆ อย่างในบริบทที่แตกต่างกัน ในขณะที่เรามองตะวันตกเป็นผู้นำพาความเจริญ (civi- lizing agent) ในขณะที่เมืองไทยก็เพียงแค่ just copy อย่างที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ หรืออาจารย์ไทยหลายๆ ท่านมักที่จะมอง จริง ๆ ไทยเลือกใช้ตะวัน ตกในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในระบอบความรู้และอำนาจแบบไทย ๆ

อ่านงานของอาจารย์พัฒนา ดิฉันคิดถึงงานของอาจารย์ท่านหนึ่ง คืออาจารย์ Benedict Anderson เป็นรวมบทความ ชื่อว่า *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the World*⁶ ถ้าใครเคยอ่าน ก็เขียนไว้นานแล้วชื่อนี้ ใน Introduction ที่อาจารย์พูดไว้ชัดเจน ความสัมพันธ์ระหว่างตะวันตกและตะวันออก อาจารย์ยกตัวอย่างเหตุการณ์ซึ่งเกิดกับแกเอง ตอนที่ประธานาธิบดีซูการ์โนสมัย นั้นครองอำนาจ และกำลังพูดถึงเรื่องชาตินิยม อาจารย์ Benedict Anderson ไปนั่ง แปลให้กับทูตคนหนึ่งจากประเทศตะวันตกฟังว่า ซูการ์โนพูดอะไรที่ตลกก็คือว่า ซูการ์โนพยายามที่จะเรียกร้องและกระตุ้นให้คนในชาติหันมารักชาติ แต่โมเดลที่ ซูการ์โนใช้กลับเป็นฮิตเลอร์ แทนที่ซูการ์โนจะพูดถึงฮิตเลอร์ในทัศนะที่เป็นฆาตกร ที่ฆ่าคนยิวซึ่งเป็นด้านของประวัติศาสตร์ที่คนตะวันตกรู้จักกันดี ซูการ์โนกลับบอกว่า ฮิตเลอร์เป็นนักชาตินิยมที่รักชาติที่เราควรเอาอย่าง เพราะพยายามสร้างอาณาจักร ของผู้คนอย่างเสียสละ นักการทูตคนนั้นก็โกรธและเดินหนี แต่สิ่งที่อาจารย์ Benedict Anderson รู้สึกและไม่สามารถอธิบายได้ว่าความชอบอันนั้นมันคืออะไร แต่ในภาย หลัง อาจารย์ก็สามารถหาคำๆ นั้นได้ อาจารย์ใช้คำว่า inverted telescope หมายถึง

⁶ Benedict Anderson, *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia, and the World* (London: Verso, 1998).

ความว่า จริง ๆ แล้วเรามักจะคุ้นชินกับการที่ตะวันตกมองตะวันออก (orientalization) แต่ในความเป็นจริงชนชั้นนำในทางตะวันออกเองเลือกและตีความความคิด ในที่นี้คือความคิดชาตินิยม หรือประวัติศาสตร์บางด้าน ในด้านที่มันผูกพัน ในด้านที่มันเป็นแบบ... ในกรณีของอินโดนีเซีย ก็คงเป็นแบบ Indonesian แล้วไทยก็มีตัวอย่างแบบนี้มากมาย อันนี้ต่างหากที่เราไม่ค่อยได้เห็น หรือไม่ค่อยได้ตั้งคำถามหรือทำการบ้านอย่างจริงจัง

งานชิ้นที่สามจริง ๆ เป็นงานแนวสถิติมาก ซึ่งยังอ่านไม่จบ ตอนที่นั่งฟังไปก็ยังไม่จบไป แต่ว่าสถิติหลายอันก็น่าสนใจ เขาก็บอกว่า ช่วงหลังมีการผลิตงานวิชาการโดยนักวิชาการในเอเชียเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แต่ว่ามันมีการจำแนกแยกแยะ (classification) เกิดขึ้น ประเทศที่ผลิตงานวิชาการ และพยายาม globalize มันได้อย่างสำเร็จดูเหมือนประเทศที่อาจารย์นิติ เคยไปทำงานมา คือ ประเทศสิงคโปร์ แต่เค้าก็ไม่ได้พูดว่ามันมีนัยอะไร แต่ประเทศอย่างลาว เวียดนาม และไทยก็อยู่ในท้ายๆ แล้วยัง ผลิตงานทำนองนี้น้อยมากเพราะไทยไม่ค่อยไปเสวนาสังสรรค์กับใคร อันนี้ก็เลยขมวดมาตอนจบ ดิฉันก็เลยรู้สึกว้าว สิ่งทำงานชิ้นที่สามพูดมันก็ไปยืนยันสิ่งที่อาจารย์ธงชัยตั้งคำถามในเรื่องความระแวงถึงวัฒนธรรมการเข้ามาของตะวันตกว่า มันก็คงยังห่างไกล

เกษม เพ็ญภินันท์: ประเด็นที่อาจารย์ปิ่นแก้วพูดโดยอ้างงานสามชิ้น ทั้งงานอาจารย์ธงชัย อาจารย์พัฒนา และผลงานของนักวิชาการเยอรมัน ซึ่งก็ได้เปิดคำถามสำคัญคือว่า ความรู้ของตะวันตกที่มีบทบาท มีความสำคัญกับเราอย่างไร เราลองถามกลับกันได้ไหมว่า ตกลงเราครอบงำตะวันตกอย่างไร พูดอีกอย่างก็คือว่า เราครอบงำวิธีการคิด วิธีการใช้เนื้อหาทางทฤษฎีสังคมด้านต่าง ๆ อย่างไร

พอดังคำถามนี้ขึ้นมาทำให้ผมนึกถึงอาจารย์เชษฐา เพราะว่าสิ่งที่อาจารย์เชษฐาทำเป็นเอกสารมาให้เราและรวมทั้งบทความของอาจารย์⁷ อาจารย์เชษฐาพยายามที่จะทบทวนว่าในการใช้เนื้อหาทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านั้น มันมีพลวัตที่เคลื่อนที่จากความรู้ดั้งเดิม คือ ฐานที่สำคัญคือเสาหลักอย่าง Marx, Durkheim และ

⁷ ดู เชษฐา พวงหัตถ์, “วิถีดิจิทัลและปัญหาทางทฤษฎีในสังคมวิทยา,” ใน เอกสารสรุปการสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 6 ประจำปี พ.ศ. 2549, (กรุงเทพฯ: โครงการสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา, 2550), หน้า 45-70. และต่อมามีพิมพ์ใน วารสารร่วมทุกข์ ฉบับวาทกรรมการพัฒนา 24, 1-2 (ตุลาคม 2548 - พฤษภาคม 2549): 29-75.

Weber จนมาถึงความรู้ใหม่ เช่น Structuration Theory ของ Anthony Giddens สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจในช่วงต่าง ๆ ที่เขียนคือว่า การพยายามจะพูดถึงแนวคิด หรือการเอาทฤษฎีมาใช้อันหนึ่งที่ชัดเจนที่สุด และรู้สึกว่ามีจุดร่วมกัน คือ แนวคิดสมัยใหม่และงานของ Foucault ซึ่งตรงส่วนนี้เนื้อหาของทางทฤษฎีซึ่งเป็นแบบร่วมสมัย แนวทางพวกนี้มีบทบาทที่สำคัญและมีบทบาทสำคัญยิ่งกว่านั้น คือว่าด้านหนึ่งมันทำให้เกิดแตกกระจายบางอย่างที่ทำให้เกิดความรู้ ผมคิดว่าขอเชิญให้อาจารย์เชษฐาพูดดีกว่า ในแง่ทฤษฎีเราครอบงำทฤษฎีตะวันตกอย่างไร

เชษฐา พวงหัตถ์: ชื่อประเด็นที่น่าเสนอคือ “ร่วมสมัย” ก็ดีใจว่าแยกห้องออกมาแล้วอีกห้องหนึ่งจะหลุดจากตะวันตก ผมก็ตกย้ำผมเริ่มต้นที่ตะวันตก และจบที่ตะวันตกโดยเฉพาะงานวิจัยเรื่อง structure-agency⁷ และยังไม่ถึงขั้นที่นำมาใช้กับบ้านเรา ก็พยายามทำ คือ ผมเห็นในรายละเอียดของการนำเสนอ paper ไม่ว่าจะ proposal หรือ thesis พยายามดูปัญหาว่าจะขมวดปมได้อย่างไร ก็เลยนำเสนอว่าปัญหาทางทฤษฎี ที่มันจะเป็นข้อถกเถียงกันอยู่มี 4 ประการ และผมให้นำหนักกับประการที่สี่ก็คือ เรื่องโครงสร้างกับผู้กระทำการอันหนึ่ง เรื่องสมานฉันท์ เรื่องความเห็นพ้องต้องกันกับความขัดแย้ง เรื่องเพศสถานะ ซึ่งจะเป็นประเด็นที่ยังพูดกันอีกนาน และผมให้นำหนักความสำคัญกับประการสุดท้าย คือ หน้าตาของโลกสมัยใหม่ หรือว่าประเด็นคำถามว่าเราอยู่ในโลกที่หน้าตาเป็นอย่างไร แล้วอะไรคือพลังที่อยู่เบื้องหลังของการกำหนดรูปร่างหน้าตาของโลกยุคปัจจุบันที่เราใช้ชีวิตอยู่

และผมจะไปลงแต่ละ ๆ ประเด็นต่าง ๆ คือ ประเด็นเรื่องแนวคิด postmodern ตามแนวคิดของ Foucault ซึ่ง Foucault ก็ปฏิเสธว่าเขาไม่ใช่ postmodern แต่ก็ยึดเยียดให้เป็นจนได้ ผมพยายามเพื่อให้เข้ากับประเด็นของการถูกกำหนดให้พูด ก็คือประเด็นร่วมสมัย ผมเลยเสนอข้อถกเถียง ข้อเสนอของนักคิดร่วมสมัย (contemporary thinker) 3-4 คน มี Jurgen Habermas, Ulrich Beck, Manuel Castells และจบด้วย Anthony Giddens ซึ่งงานวิจัยเรื่อง structure-agency ของผม ไปจบที่ข้อเสนอ structuration ของ Giddens นี่คือนักสังคมวิทยา

⁷ เชษฐา พวงหัตถ์, โครงสร้าง-ผู้กระทำการ: Structure-agency (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2548).

ความจริงแล้วผมอยู่ใน field รัฐศาสตร์และข้ามมาสังคมวิทยา ก็ไม่ต่างกัน ผมมองว่ามันถูกมองว่าอยู่ในภาวะวิกฤต มันมีปัญหามาก ผมพยายามโยงว่ามันเกิดปัญหาอะไรกับสังคมวิทยา คือ (1) ตัวทฤษฎี (2) เราจะสร้างแกน หรือ universal theory ได้หรือไม่ หรือจะลดระดับแบบที่ Robert K. Merton บอกว่ามีได้แค่ theory of middle range ขนาดระดับกลาง

ประเด็นที่สองเรื่องวิธีคิด คือ ผมใช้ประโยชน์จากงานของอาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ ส่วนหนึ่งก็คือ เรายังอยู่ในการพยายามหาข้อยุติให้กับวิวาทะของลักษณะที่เรียกว่า ทวิลักษณะนิยม คือ ลักษณะของคู่ตรงข้าม ซึ่งก็เป็นปัญหาใหญ่งานวิจัยของผมก็ structure-agency ผมก็พยายามว่าเราจะหลุดอย่างไร จะใช้วิธีมองในแง่ของระเบียบวิธีวิจัย จะเน้นที่เขาเรียกว่า methodological individualism หรือว่าจะเป็น methodological equalism และวิธี compromise มันก็คือใช้วิธีวิทยา methodological relationism นี่คือปัญหาทางมานุษยวิทยาอีกอันหนึ่ง

ที่ผมให้ความสำคัญคือ ตกลงที่เราคุยว่าร่วมสมัย ตกลงหน้าตาของโลกเป็นอย่างไร อะไรคือพลังที่อยู่เบื้องหลัง ในบทความผมลงไปแตะกับงาน classic โดยเฉพาะงานของ Max Weber เรื่อง *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (1904-05) เป็นตัวอย่างของงานสังคมวิทยา classic ที่พยายาม จะลดระดับลงมาเป็นทฤษฎีขนาดกลาง และมีงานอีกชิ้นหนึ่งที่น่าสนใจ คืองานของ Durkheim ชื่อ *Suicide* ก็น่าจะเป็นตัวอย่าง แต่ผมจะข้ามงานในส่วนนั้นไป ตกลง ปัญหาประการที่สี่หน้าตาของโลกยุคสมัยใหม่มันเป็นอย่างไร และจะอธิบายได้อย่างไร

ข้อสังเกตคือนักคิด classic หรือนักคิดกระแสหลัก ผมถือว่าเป็นสังคมศาสตร์ ทุกสาขาวิชาในสังคมศาสตร์ก็ได้ พยายามที่จะสร้างภาพของมันที่เป็น overall ภาพรวมทั้งหมดที่มีจุดเริ่มต้น มีที่มาที่ไป เราสร้างมันเป็นกรอบสากลและทุกสังคมต้องเดินตามเส้นไม้บรรทัดตัวนี้ หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในที่สุดแล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสายกระแสหลัก หรือสาย radical อย่างสาย Marxist ก็คือ เส้นที่ขีดให้เดินไปสู่สังคมนิยม นั้นมันล้มเหลวไม่เป็นท่า มันนำมาสู่ข้อขัดแย้งที่ว่า เราจะจัดการอย่างไรกับองค์ความรู้จะโลละมันทิ้งหรือจะจัดการตีความหรือสร้างปัญหาใหม่ เพราะหน้าที่ของนักสังคมวิทยาก็คือหาทางอธิบายและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับโลกสมัยใหม่ในแง่บวก (positive) ไม่ใช่ในแง่ลบ

และเรามาดูว่าเมื่อพูดถึงทฤษฎีสายหลังสมัยใหม่นั้น หน้าตามันเป็นอย่างไร มีการอธิบายโลกสมัยใหม่อย่างไร สิ่งที่มันถกเถียงในโลกสมัยใหม่ ฐานของมันไม่ใช่ปัจจัยในสิ่งที่ Marx ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวด นักคิดอย่าง Jean Baudrillard ก็กล่าวว่ามันเป็นโลกที่ถูกครอบงำโดยสื่อสมัยใหม่ ถึงขั้นประกาศว่าสื่อสมัยใหม่

มันดึงตัวเราจากอดีตทั้งหมด ถ้าพูดง่ายก็คือว่าเวลาเราจัดการกับสิ่งต่าง ๆ Baudrillard บอกว่าเราจัดการแค่ภาพลักษณ์ แค่สัญลักษณ์ เท่านั้น เราไม่มีทางปะทะกับภาพที่เกิดขึ้นจริงได้เลย พูดง่าย ๆ คือ เราไม่มีทางสัมผัสกับความคิดค่านิยมจำนวนมากที่ปรากฏอยู่ เพราะนั่นคือภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาทั้งสิ้น Baudrillard บอกว่าชีวิตทางสังคมของเราเต็มไปด้วยการสร้างความหมายผ่านสัญลักษณ์ ผ่านภาพลักษณ์ต่าง ๆ ข้อสรุปของ Baudrillard ที่น่าสนใจคือ เราเพียงผ่านเหตุการณ์สด ๆ ร้อน ๆ มา ตกลงเราเจอกับสิ่งที่ถูกสำรวจขึ้นมาหรือของจริง ก็เป็นเรื่องที่ต้องคุยกัน การสลายชีวิตของเราไปอยู่ที่จอทีวีทั้งสิ้น

ผมจะไปแตะที่ Michel Foucault ก็คือ ถ้าพูดถึง รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) เป็นผู้จุดประกายความคิดที่เกี่ยวกับ Foucault อย่างมาก ข้อที่น่าสนใจก็คือ สิ่งที่ Foucault บอก สิ่งเกิดขึ้นในปัจจุบันเป็นอีกด้านหนึ่งของยุค The Enlightenment ยุคแห่งแสงสว่าง คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพของมนุษย์ซึ่งเป็นหัวใจของความคิดสมัยใหม่ Foucault ปฏิเสธว่าไม่ใช่ รวมทั้งประเด็นเรื่องวินัย เรื่องเผด็จการ เรื่องการเฝ้าดู อะไรต่าง ๆ Foucault บอกว่า ถ้าเราจะศึกษาโลกหลังสมัยใหม่ สิ่งที่ยากไม่ได้คือระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “อำนาจ” (power) สิ่งทีเรียกว่า “อุดมการณ์” และสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรม” (discourse) Foucault กำลังจะบอกว่าความคิดของนักคิดสมัยใหม่ตั้งแต่ Durkheim, Weber ไล่มาก็คือตั้งคำถามว่า ทำไมคนกลุ่มหนึ่งหรือ คน ๆ หนึ่งสามารถประสบความสำเร็จและมีอำนาจเหนือคนอื่น ๆ ซึ่ง Foucault พยายามที่จะสานต่อความคิดของนักคิด classic และสิ่งที่ Foucault จะจัดการ

ปัญหาก็ลงมาที่ concept หลักคือ discourse (วาทกรรม) กล่าวง่าย ๆ คือ Foucault บอก “วาทกรรม” คือ วิธีพูด วิธีคิด ที่อยู่ภายใต้ฐานคติอันหนึ่ง มันถูกสร้างขึ้นและพยายามที่จะอธิบาย และผูกขาดเรื่องนั้น แน่แน่นอนว่าพอเราผูกขาดวิธีอธิบายมันมีสิ่งที่พยายามจะกดหรือปิดทับไม่ให้ทางเลือกอื่น หรือไม่ให้ความรู้อื่นมันโง่หัวขึ้นมาและตอบโต้ได้ผมคิดว่าน่าเป็นประเด็นที่ผมว่าเราน่าจะขบคิดกันนั่นคือสิ่งที่ Foucault กล่าวไว้ ทิศทางของสังคมวิทยาบ้านเราเป็นอย่างไร ก็คือเวลาเราจะอธิบายอะไร Foucault พยายามจะตีว่า คนยุคสมัยใหม่เวลาจะเริ่มอธิบายสิ่งที่ไม่คุ้นเคยแล้วก็นำไปโยงกับสิ่งที่คุ้นเคยแล้วก็เปรียบเทียบ โดย Foucault บอกว่าให้ทำจากสิ่งที่ตรงกันข้ามคือ เริ่มจากสิ่งที่คุ้นเคย เพราะสิ่งที่คุ้นเคยนี้ถูกครอบงำมากเกินไปจนเราไม่รู้จักที่จะตั้งคำถามกับสิ่งที่เรารู้คุ้นเคย ผมว่าประเด็นของ Foucault น่าสนใจ คือ ในเมื่อเราไม่มี overall คือ ภาพรวมของประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่จะศึกษาทั้งหมดได้ เราทำได้เฉพาะศึกษา fragment หรือส่วนย่อย ๆ ของมันเท่านั้น

ตกลงในปัจจุบันเราเป็นโลกยุคสมัยใดกันแน่ มีนักคิดร่วมสมัยพยายามจะแย้งสวนมาว่า มันไม่ใช่หรอก เรา กำลังอยู่ในยุคที่กำลังได้รับผลกระทบจากผลพวงของโลกสมัยใหม่ที่สร้างไว้ อาจจะเรียกว่า ยุคความทันสมัยหรือสมัยใหม่ตอนปลาย หรือยุคทุนนิยมตอนปลาย (late modernity หรือ late capitalism) อะไรก็แล้วแต่นักคิดสี่คนที่ผมว่ามีจุดร่วมที่น่าสนใจคือเราคงจะต้องสร้างทฤษฎีขึ้นมาใหม่ และทิศทางของสังคมวิทยาในอนาคตน่าจะช่วยให้เราใช้ทฤษฎีที่สร้างขึ้นมาใหม่นั้นอธิบายโลกปัจจุบันและเปลี่ยนแปลงโลกไปในทางที่ดีขึ้น ในที่นี้ผมหยิบยกขึ้นมาพูดสามคน คือคนแรก Habermas ประเด็นสำคัญคือเรื่องประชาธิปไตยกับพื้นที่สาธารณะ ผมคงต้องพูดไว้ก่อนว่า ความจริงทั้งสามคนแรก ไม่ว่าจะเป็น Habermas, Beck และ Castells ล้วนเคยสมาทานเป็นสาวกของ Marxism แล้วทิ้งสิ้น และตอนหลังเปลี่ยนแนวไป

ที่นี้ประเด็นที่น่าสนใจคือ เขาพยายามบอกว่ายังไม่เป็นโลกยุค postmodern ยังอยู่ในช่วงของ modernity อยู่ ประเด็นสำคัญก็คือ Habermas บอกว่า เราต้องยอมรับโลกทุนนิยม เราไม่สามารถหาทางเลือกอื่นที่มาทำลายทุนนิยมได้ และไม่ควรมีด้วย แต่สิ่งที่สำคัญคือเราจะจัดการกับมันอย่างไรดี สิ่งที่ Habermas พยายามเสนอคือ เราต้องสถาปนาอำนาจการควบคุมใหม่เหนือกระบวนการทางเศรษฐกิจ เพราะว่ามันได้ควบคุมเรามาตลอดเวลา มากกว่าที่เราจะควบคุมมัน เพราะฉะนั้นหน้าที่เราต้องหาทางควบคุมมันให้ได้ แล้วเราจะควบคุมมันได้อย่างไร สิ่งที่เขาพยายามจะบอกคือ การฟื้นฟูสิ่งที่เรียกว่า public sphere หรือปริณทลสาธารณะขึ้นมา ในฐานะที่เป็นกรอบความคิดหลักของประชาธิปไตย เพราะประชาธิปไตยทางการเมืองที่ครอบงำระบบการเมืองทั้งหลายเหล่านี้ไม่ได้มีพื้นที่ให้กับการเรียกร้องสิทธิของชุมชนของกลุ่มท้องถิ่นทั้งหลายโดยเฉพาะบทบาทของสื่อ Habermas มีความหวังกับสื่อที่เป็น public ที่เป็นสาธารณะ โดยเฉพาะพื้นที่ internet เพราะเปิดโอกาสให้เราสนทนาวิวาทะกันได้ แต่มีนักคิดสาย Feminism หลายคนพยายามที่จะโจมตีว่า ไม่มีพื้นที่ให้ผู้หญิงอยู่ในงานของ Habermas เลย โดยเฉพาะ concept เรื่องความเป็นพลเมืองทั้งหลาย

คนที่สองคือ แนวคิดของ Beck ซึ่ง Beck เขียนงานคู่กับ Giddens หลายชิ้นคือ ปัญหาเรื่องความเสี่ยง โดย Beck บอกว่า เหล่าหน้าตาของโลกยุคปัจจุบันคือ second modernity คือ ภาวะสมัยใหม่ครั้งที่สอง หมายความว่า เป็นภาวะที่เรา กำลังเผชิญกับสิ่งที่มันผันปรวน ผันแปรไม่แน่นอน อันนี้ที่เป็นความเสี่ยง เพราะฉะนั้นหน้าที่ของนักวิชาการ ของนักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะนักสังคมวิทยาด้วยคือหาทางอธิบายความเสี่ยงและจัดการกับความเสี่ยงให้ได้ แต่ความเสี่ยงในโลกยุค

ปัจจุบัน คือความเสี่ยงที่เกิดจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ฉะนั้น ประเด็นที่น่า สนใจคือการเชื่อมโยงความเสี่ยงในปัจจุบันกับประเด็นเรื่อง gender หรือ เพศสถานะ ก็คือ มีการหยิบยกสถิติของ divorce rate หรือสถิติการหย่าร้างมากขึ้น คุณจะ แต่งงานคุณต้องคำนึงถึงความเสี่ยงด้วยว่าจะตัดสินใจอย่างไร

ประเด็นที่ Beck ตั้งไว้และน่าสนใจคือ สังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่ไม่ได้หยุดยั้ง สังคมปัจจุบันไม่ได้หยุดยั้งการเคลื่อนไหวที่ปฏิรูปสังคมด้วยการเมืองเลย เราได้ เห็นการปรากฏตัวด้วยการเรียกร้องแบบใหม่มากขึ้น ฉะนั้นการปรากฏตัวที่ Beck ให้ ความสนใจคือการปรากฏตัวในระดับที่เรียกว่า subpolitics หรือระดับย่อย ๆ ของกลุ่ม ขององค์กรต่าง ๆ ที่ปฏิบัติการนอกกลไกของการเมืองในระบบประชาธิปไตย ซึ่ง ผมว่าที่น่าสนใจคือการคัดค้านในระดับ subpolitics หรือในระดับที่มี social move- ment แบบใหม่ อะไรก็แล้วแต่

คนที่สามคือ Castells ในเอกสารผมต้องการพูดเรื่องเศรษฐกิจเครือข่าย ซึ่งอยู่ในส่วนหนึ่งของสังคมเครือข่าย สิ่งที่ Castells เคยเป็น Marxist พูดไว้น่าสนใจ ก็คือ โลกยุคปัจจุบันเป็นโลกยุคไอที ยุคสังคมไอที มันเป็นเรื่องการปรากฏตัวของ เครือข่ายเศรษฐกิจ สิ่งที่น่าสนใจคือ ระบบ automation หรือระบบอัตโนมัติ โลก ปัจจุบันเราไม่สามารถควบคุมสิ่งที่เราสร้างขึ้นมาได้ ผมว่ามันสะท้อนให้เห็นถึง ความคิดของ Max Weber พูดถึงอิทธิพลของระบบ bureaucracy ในตะวันตกว่า มันสร้างกรงเหล็ก (iron cage) ขึ้นมาก็กในตัวเรา ระบบ automation มันได้สร้าง เขตขึ้นมากำกับอะไรเราหลายอย่าง โดยเฉพาะประเด็นที่ Castells บอกคือ สิ่ง ที่เรียกว่าระบบเศรษฐกิจธุรกรรมในแบบอิเล็กทรอนิกส์นั้นเป็นตัวที่สร้างปัญหาให้ กับโลกยุคปัจจุบันในขณะนี้

คนสุดท้ายที่ผมให้ความสำคัญและอาจารย์ปิ่นแก้วก็ได้พูดถึง คำแปลของ ภาษาไทยที่เรียกว่า social reflexivity ผมได้คุณูปการจากอาจารย์อานันท์ ซึ่งไม่ ได้อยู่ในที่นี่ ผมจะสรุปความคิดของ Giddens ว่าระบบความรู้ในสังคมวิทยา ปัจจุบันและทิศทาง เราต้องนำเสนอสิ่งที่ทุกคนรู้ เพราะวิถีทางสังคมวิทยานั้น เป็น วิธีการอันหนึ่งที่ทำให้สมาชิกในสังคมปัจจุบันสามารถเข้าใจและอธิบายการทำงาน ของสังคมได้ พูดง่าย ๆ ก็คือ ความรู้ในสังคมวิทยาในปัจจุบันและอนาคตน่าจะเป็น ส่วนหนึ่งของวิธีการที่เราจะสามารถทำความเข้าใจ อธิบาย และเปลี่ยนแปลงโลกได้ ซึ่งจะทำให้ก็คือ การทำงานแบบ critical หรือแบบวิพากษ์ หมายถึง เราต้องหาความ หมายถึงไปที่คนรู้จักกันเอามาจัดระบบ มาแพร่ขยาย เพื่อที่ทำให้เกิดกระบวนการ เปลี่ยนแปลงในทางบวก นี่คือ concept หลัก มโนทัศน์หลักที่ Giddens นำเสนอ คือ ความคิดสะท้อนกลับ หรือการไถ่ตัว อะไรก็แล้วแต่ Giddens บอกว่า ถ้าเราทำ

อย่างนี้ได้เราน่าจะตอบสนองหรือท้าทายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกยุคปัจจุบันที่ Giddens ให้ชื่อว่า the runaway world ก็ได้ ทั้งนี้ทั้งนั้น Giddens ลงมาจบในประเด็นที่น่าสนใจ คือ ประชาธิปไตยในระดับ subpolitics แล้ว Giddens ไปไกลถึงขนาดที่บอกว่าประชาธิปไตยในด้าน emotion ความรู้สึก อารมณ์ หมายความว่าต่อไปนี้ไปแม้แต่ในระดับ family หรือครอบครัวแล้ว ซึ่ง Giddens ใช้คำว่า intimacy ฝั้วเมียควรจะมีส่วนร่วม มีความเท่าเทียมกัน ถ้าทำอย่างนั้นได้ แสดงว่าเราทำให้ชีวิตส่วนตัวเป็นประชาธิปไตย เป็นก้าวสำคัญของการเคลื่อนตัวไปตอบสนองการท้าทายต่อโลกสมัยใหม่

ผมจบด้วยการประเด็นว่า สังคมวิทยากำลังอยู่ในจุดของการเจอภาวะวิกฤตที่เราต้องสร้างทฤษฎีที่มาอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นให้ได้ ฉะนั้น ผมยังเชื่อในพลังของการหยิบเอาตะวันตกมาใช้มาเป็นตัวแบบ แต่ไม่ได้หมายความว่าเราสมทานมันทั้งหมด หน้าที่ของเราคือกลับไป session เดิมอีกห้องหนึ่ง ก็คือแล้วเราจะล้มตะวันตกได้อย่างไร

เกษม เพ็ญภินันท์: ผมฟังอาจารย์เชษฐาแล้วอิงไปนิดหนึ่ง เนื่องจากฟัง concept หลักของ Giddens แล้วทำให้ผมฉุกละหุกตั้งแต่แรก ตั้งแต่อาจารย์พิเชฐนิยามว่าตะวันตกคืออะไร มีบทบาทอย่างไร แล้วมาถึงประเด็นของอาจารย์วสันต์ในแง่ของ borderland หรืออาจารย์ปิ่นแก้วที่พูดถึงองค์ความรู้ และถ้าผมเข้าใจไม่ผิด นักทฤษฎีหรือนักปราชญ์ทั้งหลายในโลกตะวันตกทั้งหมดวิ่งไปสู่คำถามหนึ่ง ซึ่งเป็นคำถามที่อาจารย์นิติเตรียมไว้

ประเด็นที่นักทฤษฎีให้ความใส่ใจ และให้ความสนใจอย่างยิ่ง และตกผลึกทางความคิดก็คือ เรื่องของการเมือง ทฤษฎี และองค์ความรู้ทั้งหมดมันงอกเงยในการปะทะกับปัญหาต่างๆ หรืออย่างที่ Foucault ทำมาโดยตลอด โดยเฉพาะสิ่งที่เรียกร้องให้กับนักโทษที่ติดคุก จนมาถึงประเด็นในเรื่องของ self ในตอนท้าย บุคคลที่สำคัญอีกคนหนึ่งคือ Pierre Bourdieu (1930-2002) ซึ่งในตอนหลังเข้าปะทะกับปัญหาในเรื่องแนวคิดเสรีนิยม และประเด็นเรื่อง globalization แต่ทั้งนี้ทั้งนี้ องค์ความรู้ทั้งหมด ผมคิดว่าสิทธิทางการเมือง คือ ปัญหาที่ไม่ว่าแบบว่าร่วมสมัย หรือว่าเราจะพูดถึงถ้าตะวันตกไม่ได้ผูกขาดทางความรู้โลกวิชาการของเรา และการเมืองของการไม่ได้ผูกขาดเป็นอย่างไร ผมว่าอาจารย์นิติน่าจะช่วยตอบคำถามนี้ได้บ้าง

นิติ ภาวครพันธ์ุ: ผมคิดว่าความรู้ โดยเฉพาะความรู้ทางมานุษยวิทยา ผมจะไม่พูดถึงวิชาคนอื่น ความรู้ทางมานุษยวิทยานั้นไม่แยกการเมือง มันไม่เคยแยก

มันมาด้วยกัน จะใช้คำว่า “รับใช้” ก็ได้ หรือจะใช้คำให้ดูกลาง ๆ หน่อยว่า “สัมพันธ์” หรือหากจะใช้คำที่เป็นฝ่ายขวาหน่อยว่า “มีประโยชน์” หรืออะไรก็แล้วแต่ มันไม่เคยแยกกัน มันมากับการเมืองตลอด คือมันเกี่ยวข้องกับการเมืองตลอด แล้วหลาย ๆ ครั้งก็ถูกกำหนดให้มองหรือให้สนใจในเรื่องที่การเมืองบอกมา ผมขอบคุณอาจารย์ปิ่นแก้วมากที่พูดถึงสิงคโปร์ เดียวเรากลับมาพูดถึงนักคิดสิงคโปร์ว่าคืออะไร

ผมคิดว่าเวลาเราพูดถึงความรู้ ถ้าเราบอกว่าความรู้ที่เป็นวิชาการ (academic) มีหรือไม่ ผมคิดว่ามันน่าจะมี เวลาเราพูดถึงนักวิชาการฝรั่งที่สนใจเรื่องของคนไทยไม่เคยสนใจเลย อย่างตอนนี้ผมสอนมานุษยวิทยาประวัติศาสตร์ ผมก็ไปอ่านหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ *The Colonization of Unfamiliar Landscapes: The Archaeology of Adaptation*⁹ ส่วนใหญ่พวกนักโบราณคดีก็จินตนาการไปว่า เมื่อสี่หมื่นปีที่แล้วมีคนเข้าไปที่นั่นแล้วภูมิศาสตร์ทุกอย่างมันเปลี่ยนแล้วคนต้องปรับตัวอย่างไร น่าสนใจมาก เรื่องนี้ผมไม่เคยเห็นคนไทยเขียนเลย ผมเป็นลูกศิษย์อาจารย์ศรีศักร เรายืนยันอย่างเดียวว่าสุวรรณภูมิคนไทยอยู่มาก่อน มันเป็นเรื่องการเมืองชัดเจน พวกที่เป็นนักโบราณคดีไทยไม่เคยออกจากการเมือง แล้วก็มีอีกหลาย ๆ เรื่องที่ฝรั่งสนใจ เราเรียกพวกนี้ว่าเป็นพวกหอคอยงาช้างชัดเจน ผมไม่ค่อยเห็นนักวิชาการไทยเป็นพวกหอคอยงาช้าง นี่ก็เรื่องหนึ่ง คือมันสัมพันธ์กันไปตลอด

แต่ที่สำคัญกว่านั้น ผมคิดว่ามันมีสองอย่าง คือ กรอบความคิด กับ กรอบวิธีการศึกษาของนักวิชาการที่อาจจะเรียกว่าโลกที่สาม พุดง่าย ๆ คือ non-western ที่นี้ปัญหาผมถามนิดหนึ่ง ใครช่วยตอบผมที เราจะบอกว่าญี่ปุ่นเป็น non-western หรือเปล่า รวยเหมือนฝรั่ง กรอบการศึกษาก็เหมือนฝรั่ง ใครเคยไปโอซาก้า ไปดู Museum of Anthropology ไปเอาทุกอย่างมา รวยมาก เหมือนฝรั่งมองคนชาติอื่นมองเป็น others วิธีที่นักมานุษยวิทยาญี่ปุ่นสมัยก่อนคิดก็เหมือนฝรั่งมาก เพียงแต่เขียนเป็นภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น ผมนิยามว่าเป็น non-western คงยาก พวกผม หรืออย่างอาจารย์ปิ่นแก้วบอกเองว่า เป็นตะวันตก ผมก็ตะวันตก อาจารย์พิเชฐ ตะวันตก น้อยหน่อย เพราะไปเรียนอยู่ที่ฮานอย เวียดนาม อาจารย์วสันต์ยั้งหนักเลยแถมหนังสือได้รางวัลอีก ยิ่งหนักเลยคือว่าฝรั่งยอมรับ หัวดำก็จริงแต่ว่าเป็นฝรั่ง

⁹ Marcy Rockman, *The Colonization of Unfamiliar Landscapes: The Archaeology of Adaptation* (Routledge, 2003).

ผมคิดว่าเหล่านักคิดเอเชีย ผมขอใช้คำว่าเอเชีย นักคิดเอเชียมองฝรั่ง แต่ไปเทียบกับฝรั่งว่าตัวมันเองถึงผมดำแต่ฉลาดเท่าฝรั่งมีเยอะมาก หรือกรณีของ Asian Values จริงๆ แล้วมาจาก Western Values ฝรั่งรู้จักสิ่งที่มีคุณค่า เอเชียก็มีเหมือนกัน หนึ่ง-สอง-สาม-สี่-ห้า ฉันทไม่ใช่คริสต์ ฉันทเป็นอะไรต่างๆ เป็นเต๋า เป็นขงจื้อ เป็นพุทธ พวกนักคิดทั้งหลายที่บอกว่าเป็นพุทธ ไม่ใช่พุทธหรอก บอกฝรั่งไปเถียงว่า ฉันทคริสต์ อ้าว ก็บอกว่า ฉันทเป็นพุทธ ก็ว่าไป มีหนังสือเล่มหนึ่งที่เขียนโดยนักการทูตชาวสิงคโปร์ ชื่อหนังสือ ชื่อ *Can Asians Think?*¹⁰ ซึ่งคนตะวันออกจะ think ได้หรือเปล่าก็ไม่รู้ แต่วิธีพูด วิธีถก วิธีการเขียนภาษาอังกฤษไพเราะเพราะพริ้ง นึกว่าฝรั่ง แต่เป็นแขก เป็นชาวอินเดียที่ไปโตที่สิงคโปร์ รัฐบาลสิงคโปร์ชอบมาก เพราะเป็นคนหัวดำที่คิดเหมือนฝรั่ง พูดเหมือนฝรั่ง ประเด็นอยู่ตรงนี้ คือว่า ความคิดมันไม่เคยแยกออกมา ผมไม่พูดถึงชาติอื่น ผมพูดถึงสิงคโปร์นิดหน่อย พูดถึงเอเชีย นักคิดเอเชียโดยเฉพาะเชื้อสายจีนเท่าที่ผมอ่าน พวกที่ภูมิใจในตัวเองมากได้ รับการศึกษา western educated พวกนี้ตัวดี ผมดำแต่ข้างในคิดแบบฝรั่งหมดเลย ช่องก่งเป็น global city สิงคโปร์เป็น global city ผมจะไปเถียงเขาทำไม ในเมื่อเขาบอกว่าเราเจริญเท่าเขา เราฉลาดเท่าเขา เพียงแต่ว่าเราผมดำ วิธีคิดอะไรต่างๆ เป็นฝรั่งหมด

ในกรณีไทย ผมว่าคนไทยเก่ง เรารับเก่ง เราไปหยิบคำเค้ามา แล้วเราก็รับหมดเลย ประชาธิปไตยมาเราก็รับหมดเลย เราไม่ชอบรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้ง เราก็รัฐประหาร แล้วเอารัฐธรรมนูญโยนทิ้งไป เสร็จแล้วเราก็ไปขอบคุณทหาร อะไรต่างๆ ก็ไม่ว่ากัน ฝรั่งที่เคยเรียนรัฐศาสตร์ทั้งหลาย ผมว่าคงหงายกึ่งไปหมดเลย นี่เราก็รับมา คำที่เอามาใช้ทั้งหลาย “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” “สิทธิชุมชน” “สิทธิชุมชนป่าไม้” ตอนแรกผมสงสัยคำไทย ลองไปดูเว็บไซต์มีเต็มเลย แล้วเมื่อเข้าอาจารย์รัตนา โตสกุล บุญมัธยม (สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหิดล) บอกว่า ทำไมเธอไปอยู่ป่าไหนดมาเค้าพูดกันมาตั้งนานแล้ว แต่พอเราเอามา เราดัดแปลงจนมันไม่เหมือนเค้าเลย เมื่อเข้าผมได้ยินกับหูมีคนถามว่า เราแปลงเป็นทุนวัฒนธรรมได้ไหม ผมไม่แน่ใจว่าคำนี้เอามาจากฝรั่งหรือเปล่า ผมคิดว่าใช่ ถ้าเอามาจากนักคิดคนนั้น ผมคิดว่ามันไม่เหลือแล้ว คนนั้นก็

¹⁰ Kishore Mahbubani, *Can Asians Think?: Understanding the Divide between East and West* (Steerforth, 2001).

พูดอย่างหนึ่ง พอเป็นของพีไทยมันไม่เหมือนแล้ว คนไทยเอามา ผมไม่แปลกใจเลยนะว่าทำไมฝรั่งอยากจะฟ้องเรื่องลิขสิทธิ์ เพราะเราขโมยมาแล้วเราแปลงจนไม่เหลือไม่เหลือจริง ๆ

ถ้าจะให้ผมฟันธง ผมฟันธงเลย ผมบอกว่า ผมไม่แน่ใจว่าเราแบ่งแบบตะวันตก-ตะวันออกได้หรือเปล่า อาจารย์ปิ่นแก้วคงไม่ปฏิเสธ trend ฝรั่ง อย่างผมเองก็ trend ตะวันตก แต่ถ้าจะบอกว่าใครขโมยแล้ว corrupt ได้เก่งกว่ากัน ผมว่าอย่าไปว่าฝรั่ง หัวดำอย่างเรานี้แหละครับ ขโมยมาแล้ว corrupt เก่งมากเลย

เกษม เพ็ญภินันท์: หลังจากที่ได้ทุกท่านพูดแล้ว ประเด็นคืออยากจะเปิดเวทีตรงนี้ที่อาจารย์พูดค้างไว้ มีท่านผู้ฟังท่านใดอยากจะแลกเปลี่ยนกับวิทยากร ผมคิดว่าประเด็นต่าง ๆ นั้น อาจารย์พิเชฐ อาจารย์วสันต์ อาจารย์ปิ่นแก้ว อาจารย์เชษฐา อาจารย์นิติ มีประเด็นที่น่าสนใจทั้งนั้น ประกอบกับมีผลต่อการวิจัยหรือทำการศึกษา ผมคิดว่า อาจารย์ทุกท่าน ณ ที่นี้ได้ให้ความรู้และความเข้าใจส่วนหนึ่ง ในแง่ของ concept หรือในแง่ของ trend บางอย่าง โดยได้วางแนวทาง แต่ว่ารายละเอียดผมคิดว่าเราเกริ่นถึงงานกันดีกว่า มีผู้ฟังท่านใดอยากจะแลกเปลี่ยนไหม ถ้ายัง... ผมโยนให้อาจารย์พิเชฐ พูดต่ออันหนึ่ง

พิเชฐ สายพันธ์: ขอขอบคุณอาจารย์นิติที่ทำให้ผมเป็น Socialist ไป รัฐบาลฮานอยคงจะยินดีที่จะได้สมาชิกเพิ่ม ส่วนหนึ่งที่อยู่จะพูดถึงคือว่า เรามีทางออกอะไรหรือไม่ ถ้าเกิดเราคิดว่าเราถูกพันธนาการโดยตะวันตกในเรื่ององค์ความรู้ทางวิชาการ ในบทความที่อาจารย์ธงชัยพูดเอาไว้เรื่อง Asian identity ต้องออกตัวว่าอาจารย์เป็นนักประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ นักสังคมวิทยาหรือนักมานุษยวิทยา แต่อาจารย์มีข้อเสนออันหนึ่งพูดเอาไว้เพียงแต่ไม่ได้ขยายความ คืออาจารย์บอกว่า บางทีมันอาจจะมีทางออก โดยเฉพาะการผลิตงานที่เราเรียกว่า ethnography อาจารย์ก็หยุดไว้แค่นั้น แต่ทีนี้อยากจะขยายตรงนี้นิดหนึ่งว่าแล้วมันมีคุณูปการอย่างไร งาน ethnography ที่จะทำให้เราได้ข้อเสนอบางอย่างที่ตะวันตกอาจจะไม่ได้นึกถึง

เนื่องจากว่าในปัจจุบัน มันมีกระแสอันหนึ่งที่ทำให้เราได้เปิดพื้นที่ที่จะลงไปศึกษาได้มากขึ้นในภูมิภาค ทำให้เราพบว่า จากข้อมูลที่เราเจอในภูมิภาคมันมีอะไรหลายอย่างที่ตะวันตกอาจจะเคยลงไปแล้วในยุคอาณานิคม แต่ในขณะที่สังคมมันเปลี่ยนแปลงไป หรือคนที่ลงไปมองพื้นที่ตรงนั้นมันเปลี่ยนแปลงไป เป็นคนอีกแบบหนึ่ง ถึงแม้จะถูกตั้งคำถามว่าแล้วมันจะน่าเชื่อ หรือน่ารับฟังแค่ไหนถ้าเป็นคนในภูมิภาคอื่น ในฐานะที่เป็น Asian scholar มันทำให้เราเห็นว่าวิธีการการตั้ง

องค์ความรู้โดยการทำงานแบบ ethnographic research มันจะทำให้เราพบ ถ้าเรา รวบรวมองค์ความรู้แบบ ethnographic research ได้มากๆ เราจะพบอะไร เราจะ พบปรากฏการณ์ใหม่ๆ ที่บางครั้งฝรั่งอาจจะนึกไม่ถึง

กรณีอย่างประเด็นทางการเมือง ซึ่งเราอาจจะไม่กล้าพูดกันมากนักว่า การเมืองประชาธิปไตยแบบเอเชีย แบบ Southeast Asia หรือการเมืองแบบไทยมัน เป็นอย่างไร ทำไมอเมริกันถึงต้องกรีดร้องตั้งแต่ที่เราผ่าน CNN ตั้งแต่ครั้งแรก ที่ เราลุกขึ้นปฏิบัติการอะไรสักอย่างหนึ่งเมื่อวันที่ 19 ที่ผ่านมา ในขณะที่คนไทยเอง ไม่รู้สึกอะไรมาก ในขณะที่ประชาธิปไตยแบบที่พยายามจะให้มันบริสุทธิ์ ตาม model ที่เค้าอยากจะทำให้ภูมิภาคนี้ หรือโลกนี้เป็นไปเช่นนั้น หรือแม้แต่ทำไมอิสลามที่ ต้องการบริสุทธิ์ถึงลุกขึ้นมากรีดร้อง เมื่อมองเห็นมุสลิมแบบท้องถิ่นที่มันเป็นอยู่ ในภูมิภาคหรือเป็นอยู่ในไทย และเราเองก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่า แล้วทำไมกรณี มุสลิมภาคใต้ถึงยังมีปัญหา อาจารย์นิติอาจจะพูดว่า คนไทยเก่งเรื่อง corrupt การ ปรับ-แปลง-บิด-เบือนด้วยพลังของความเป็นท้องถิ่นของเรา สิ่งเหล่านี้มันจะพบมัน จะเห็นจากการสร้างงานวิจัย จากงานวิจัยที่เกิดขึ้นมาจาก ethnographic research ถ้าเราไม่ลงไปทำในพื้นที่ เราจะไม่เห็นข้อมูล และเราจะไม่พบปรากฏการณ์เหล่านั้น และถ้าเราไม่ลงไปทำในแบบนี้ ในกระบวนการวิจัยแบบนี้ เราก็จะได้คำตอบที่มัน คลุมเราอยู่แบบใหญ่ๆ หลวมๆ ที่สังคมวิทยาคิดว่ามันเป็นวิกฤตทางทฤษฎี เพราะ เราพยายามอธิบายมันด้วยกรอบที่มันใหญ่ๆ ในขณะที่พื้นที่เล็กๆ ของเรา มี อะไรที่เราเห็นพลังของมัน ที่เราอาจจะเรียกว่าพลังของ agency ทั้งทางสังคม หรือ แม้แต่ชีวิตของบุคคล เพราะฉะนั้นอาจจะมีทางออกเล็กๆ ที่ว่า และเราจะค่อยๆ ปลดเปลื้องพันธนาการที่ตะวันตกคลุมอยู่ได้อย่างไร แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น โดยกระบวนการ ของการนำเสนอ หรือกระบวนการขององค์ความรู้แล้วเราก็ยังจำเป็นต้องผ่านการ training หรือนำเสนอในระบบที่เป็นตะวันตกอยู่ ความโดดเด่นของมันอยู่ที่ตัว ข้อมูลที่เราจะสร้างมันขึ้นมา

เกษม เพ็ญภินันท์: มีผู้ฟังท่านใดที่ต้องการจะร่วมสนทนากับเราบ้างไหม

ณรงค์ ลินสวัสดิ์: ผมณรงค์ ลินสวัสดิ์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ความจริงผมอยากให้นักศึกษาถามมากกว่า เมื่อเห็นนักศึกษานั่งเงียบ ก็เลยจะถามเอง อยากจะทราบว่าแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดของทางตะวันออกหรือ ตะวันตก หรือว่าผสมผสานกัน และอีกคำถามหนึ่งก็คือ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ขอถามเหตุผลว่า ทำไมถึงไม่ยกสอนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

สุริชัย ทวันแก้ว: จริงๆ แล้ว ทุกคนคงอยากฟังคำตอบจากอาจารย์ปิ่นแก้ว ผมเข้าใจว่า หัวข้อสองหัวข้อที่ตั้งแล้วมาแต่งงานกันนี้ มันมีอะไรอยู่ลึกๆ หรือเปล่า ก็คือว่า ไม่ว่าใครจะครอบงำเราก็ตาม ไม่ว่าเราจะมีปัญหาหนักหนาสาหัสอย่างไรในร่วมสมัย สิ่งที่เราซัดก็คือว่า เราเข้มแข็งพอหรือไม่ที่จะจัดการสิ่งนี้ ผมว่าโจทย์จริงๆ น่าจะเป็นเรื่องความเข้มแข็งทางวิชาการของเราเอง ยกตัวอย่าง อาจารย์นิติบอกว่า คนไทยขโมยมาเก่งและแปลง corruption เก่ง ผมไม่รู้ว่า “คนไทย” นั้นรวมใครบ้าง รวมเราบ้างไหม เราเรียนในระบบตะวันตก และมหาวิทยาลัยทั้งระบบก็เป็นระบบตะวันตก เราไม่ได้ลอกแบบมหาวิทยาลัยนาลันทาเลย ตักศิลาที่เราสมมติขึ้นมา เราก็ไม่รู้จักเอาซะเลย

ผมคิดว่า คำว่าตะวันตกมันลื่นไหลมากในความหมายในภาษาของเรา ความเป็นไทยของเราซึ่งเราไม่ค่อยชอบเวลาเขาบอกว่าต้อง “ความเป็นไทย” คุณจะไปเดินโคโยตีไม่ได้ หรือว่าแบบนั้นอาจารย์ปิ่นแก้วจะเอา ผมก็ไม่ว่า พุดง่าย ๆ ก็คือว่า มันมีความเป็นไทยหลายอย่างที่เราไม่ชอบ แต่ผมสงสัยความเป็นไทยบางอย่างก็เป็นส่วนหนึ่งที่เรากำลังหาเหมือนกัน อันนี้ผมเชื่อว่าเราอยู่ในภาวะความพะอืดพะอม ส่วนหนึ่งทางอารมณ์ความรู้สึกต่อความเป็นจริงรอบๆ ตัวเรา ซึ่งมีความขัดแย้งกันเองหรือเปล่า

ผมกลับมาถึงเมื่อสักครู่ ก็คือว่า สภาวะแวดล้อมของสังคมไทย มันมีสิ่งเอื้อเพื่อให้ความเข้มแข็งทางวิชาการของเราเกิดขึ้นได้หรือไม่ อย่างไร โจทย์ที่ให้จะเป็นโจทย์ร่วมหรือเปล่านั้นก็ไม่ทราบ ผมพยายามคิดให้สองอันนี้แต่งงานกัน ที่ผ่านมาก็คือว่า ก็ที่เราไม่ได้เรื่อง เพราะว่าตะวันตกมันครอบงำ ชี้นำไปข้างนอกแล้วมันสบายใจดี อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า เรามาหาความเป็นไทยสิ ทุกอย่างก็มาตอบที่ความเป็นไทยหมด ก็เราก็ไม่ได้เรื่อง ไอ้คนที่ใช้ความเป็นไทยได้มากที่สุด ก็เลยใช้ความเป็นไทยนี้ ไป corruption ให้มากที่สุด ซึ่งเราก็ไม่อยากจะยอมรับความเป็นไทยในแง่ นั้นด้วย เพราะฉะนั้น มันก็มาตรงจุดที่ว่า ความเป็นตัวแทนของความเป็นไทยก็คือ ความเป็นตัวแทนของตะวันตกก็คือ กลายเป็นการเมืองของภาษาที่เราใช้กับคนอื่นหรือกับตัวเอง

ปัญหาใหญ่ก็คือว่า เราไม่มี โจทย์จริงๆ ก็คือ เราจะแกะโจทย์ตรงนี้ เพื่อจะให้การแลกเปลี่ยนความเห็น ทำให้เราเกิดพื้นที่ ไม่ใช่แลกเปลี่ยนกับตะวันตก จุดไหนก็ไม่รู้ ยุคไหนก็ไม่รู้ ใครก็ไม่รู้ พอแค่นี้ได้ถึงอาจารย์คนนั้นคนนี้เท่านั้น ซึ่งเรารู้สึกว่า มันไม่ค่อยเป็น concept ที่เราอยากจะรับสักทีเดียว บางจุดที่ผมคิดว่าท่าทีของเราต่อสถานการณ์ทางความคิดทางวิชาการปัจจุบัน ก็คือเราไม่ค่อยยอมรับสภาพการณ์นี้ แต่ปัญหาไปข้างหน้าก็คือว่า ถ้าเราไม่ยอมรับตรงนี้ เราจะ

สร้างสรรค์พื้นที่ในยุคสมัยปัจจุบันนี้ของคนรุ่นอายุราว ๆ 30-40 ปีนี้อย่างไร ปัญหาตรงนี้ พูดอีกทีก็คือว่า เราอ้ากกันน้อยมาก หรืออ่านหนังสือกันน้อยมากหรือเปล่าต่อไปจะโทษคนที่อ่านหนังสือฝรั่งจนทำให้เราคุ้นเคย มันก็ไม่ใช่สักทีเดียวกระมัง และที่อาจารย์พิเชฐไปอ่านของเวียดนามไปอยู่เวียดนาม ยิ่งนอกคอกเข้าไปใหญ่หรือเปล่า ประเด็น “เรา/เขา” ประเด็นอะไรพวกนี้ จริง ๆ มันเป็นความสับสนไหลของการใช้ภาษาตัวแทนมากกว่า แต่จริง ๆ แล้ว สุดท้ายมันคือการแลกเปลี่ยนความเห็นเพื่อที่จะทำให้วิชาการของเรามีความเข้มแข็งโดยที่ไม่ปิดตากันง่าย ๆ โดยที่มีการวิวาทะที่ขัดแย้งกันได้ แต่ว่าสามารถจะรู้จักมองความเห็นหลายอย่าง

อย่าง concept เรื่องทุนทางสังคมหรือทุนทางวัฒนธรรม จะเห็นชัดเจนมากกว่าไม่ได้เข้ามาทางวงวิชาการแท้ ๆ แต่ว่าเข้ามาทางวงวิชาการเชิงนโยบาย ซึ่งแปลงเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจ สร้างมูลค่าเพิ่ม ถ้าใครได้อ่านงานวิจัยชิ้นสำคัญที่ผ่านให้กับอาจารย์มหาวิทยาลัยด้วยกันทำให้กระทรวง ทำให้สภาพัฒน์ฯ ผมก็มีความรู้สึก และหลายคนก็รู้สึกตรงกันว่า อ้าง Bourdieu ก็ดี หรือ Homans แบบผิด ๆ ถูก ๆ แต่ว่าพวกเราก็ได้แค่บ่น กลับมาก็คือว่า เรามีปฏิกริยากับสถานการณ์ที่เราไม่น่าพอใจ เพียงแค่บ่นหรือเปล่า หรือว่าเราควรจะมีท่าทีต่อเรื่องนี้ว่าเราต้องจำแนกความเป็นไทยชนิดไหน ซึ่งเราน่าจะถกกันหรือเปล่า ผมสงสัยประเด็นนี้มีฉะนั้นผมคิดว่าเราไม่สามารถสร้างชุมชนของเราให้ไปข้างหน้าได้เท่าที่ควรผมอยากฟังความเห็นต่อสิ่งที่ผมวิจารณ์

เกษม เพ็ญภินันท์: อาจารย์วสันต์อยากจะขอพูดก่อน ก่อนที่จะให้อาจารย์ปิ่นแก้วซึ่งกลายเป็นจำเลยโดยไม่รู้ตัวในที่นี้

วสันต์ ปัญญาแก้ว: ผมไม่รู้จะครับ รู้สึกว่าประเด็นกลายเป็นตะวันตกหรือตะวันออกหรืออะไร ผมคิดว่าจริง ๆ แล้ว ในแวดวงของมานุษยวิทยาที่เกี่ยวข้องกับ Southeast Asia โดยเฉพาะเมืองไทย จริง ๆ แล้ว ไม่ว่าคุณจะทำเหลือง หัวดำท้ายที่สุดคุณก็ต้องศึกษาทำความเข้าใจสังคมในภูมิภาคนี้ และสามารถสร้างองค์ความรู้เป็นมโนทัศน์ที่สามารถอธิบายมันได้ดีในตัวของมันเอง ซึ่งก็หมายความว่า เป็นความพยายามของฝรั่งเอง คือฝรั่งเองก็ไม่อยากที่จะมีความรู้แบบตะวันตกแบบทฤษฎีมาอธิบาย แต่อยากจะมาศึกษาและสร้างขึ้นมาจากปรากฏการณ์จริงและมาเป็นตัวอธิบาย เพราะฉะนั้น ผมคิดว่าจริง ๆ แล้วถ้าเกิดใครก็ตามที่ติดตามแวดวงไทยศึกษา (Thai studies) ก็ก็จะเห็นว่าจริง ๆ แล้ว มีความพยายามอย่างมากมายมหาศาล ที่อาจารย์สุริชัยก็พูดถูกว่าเราอ่านกันหรือเปล่า ผมก็ไม่รู้ และก็

คิดว่าจริง ๆ แล้วการตั้งคำถามตะวันตก-ตะวันออก ก็อาจจะไม่ค่อยเข้าหากันแต่แรก แต่ที่น่าจะตั้งคำถามว่าเรามีอะไรที่เป็น concept หรือเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นมา จากประสบการณ์ของเราและสามารถอธิบายได้

ส่วนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ผมคิดว่าสำหรับนักมานุษยวิทยา มีแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและมีไปทั่วโลก เพราะว่าแต่ละสังคมก็ต้องการและอยากที่จะเอาตัวรอดมาตั้งนานแล้วในสังคมชนเผ่า แต่ผมคิดว่าถ้าจะต้องสอนเศรษฐกิจพอเพียง ก็คงต้องสอนได้แต่คงต้องสอนอย่างวิพากษ์วิจารณ์ว่า คำว่า “พอเพียง” หรือ “เศรษฐกิจพอเพียง” อาจจะไม่เพียงพอต่อการอธิบายปรากฏการณ์ที่มันสลับซับซ้อนมากในโลกยุคปัจจุบัน คิดว่า ถ้าจะต้องสอนก็คงจะต้องสอนอย่างวิพากษ์วิจารณ์

เกษม เพ็ญภินันท์: ต่อกันที่อาจารย์ปิ่นแก้วเลย แต่ผมก็รู้สึกคันปาก เมื่อพูดถึงอะไรที่พอเพียง ผมรู้สึกไม่เคยพอเพียง เพราะผมโตมาจากเศรษฐกิจมั่งคั่ง มีถนนที่บ้านของผมคงไม่让我ไปอยู่ต่างประเทศมาสิบกกว่าปี กว่าที่จะจบมาได้

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี: ถ้าจะตอบ ก็คงจะหลายระนาบ จริง ๆ วัตถุประสงค์ของสังคมศาสตร์ที่เราควรจะมองหา มันน่าจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราเข้าใจสังคมและเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ทำให้คนในสังคม อันนี้ก็เป็นพื้นฐานที่ทุกคนก็รู้

สังคมไทยทำให้คนชายขอบไม่สามารถจะมีความสุขได้ สังคมศาสตร์จะทำอะไรถึงจะเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมเช่นนั้น การพูดเช่นนี้ก็ต้องระบุตำแหน่งที่ตัวเองด้วย ดิฉันคิดว่าตัวเองก็เป็นคนจีนรุ่นที่ 3 ที่เกิดในสังคมไทย ดังนั้นเวลาอ่านงานของอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ดิฉันไม่คิดว่ามันตอบคำถามต่อประเด็นความเข้าใจเรื่องสถานภาพคนจีนในสังคมไทย ถ้าไปอ่านแนวของอาจารย์เกษียร เตชะพีระ (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) เราอาจจะรู้สึก “in” กว่า ดังนั้น แค่ประสบการณ์ส่วนตัวมันก็เป็นตัวบอกความแตกต่างหรือหลากหลายของสิ่งที่เรียกว่าความเป็นไทยไปเรียบร้อยแล้ว ดิฉันไม่อิงกลับไปทอล์กของอาจารย์วสันต์ เพราะว่าไม่มีประสบการณ์ร่วมโดยตรง โดยเชื้อชาติก็ไม่เกี่ยวข้องแล้ว หรือกระทั่งคนที่พยายามจะตามหาไทแท้ที่อาหม อะไรก็แล้วแต่

ดังนั้นตรงนี้ก็เป็นตัวที่ตั้งคำถามใหญ่ว่า เครื่องมือในการทำความเข้าใจกับสังคมมันก็ต้องซับซ้อนและหลากหลาย ปัญหาใหญ่ซึ่งในช่วงหลังมันเป็นปัญหาในทางสังคมศาสตร์ จริง ๆ แล้วเป็นสิ่งที่อาจารย์นิติได้พูด ก็คือว่า ภาวะการถูก corrupt การถูก manipulate หรือที่ Michael Herzfeld เคยใช้คำว่า “ภาวะปิดบังอำพราง” มันทำให้เครื่องมือในการคิด ในการทำความเข้าใจ มันกลายเป็น content คือกลายเป็น

เป็นเนื้อหา หลากๆ ครั้งมันถูกบิดเบือน เศรษฐกิจพอเพียงเคยเป็นมโนทัศน์ที่มีพลัง ถ้าจำได้ สมัยที่ตัวเองเคยทำงาน NGOs สมัยที่ฟูกูโอกะ เคยเข้ามาใหม่ๆ สมัยที่ กระแสคิดที่ต่อต้านทุนนิยมเข้ามาใหม่ๆ ดิฉันคิดว่า หรือกระทั่งแนวคิดของรัสเซีย เรื่อง narodnik ก็เถียงๆ กันไป อะไรต่ออะไร แต่มันเคยเข้ามาในเมืองไทยและเป็นข้อถกเถียงที่สำคัญ ดิฉันคิดว่าวิธีคิดที่เป็นที่ถกเถียงช่วยเปิดมุมมองในการ มองระบบทุนนิยม หรือว่าอำนาจที่อยู่ภายในระบบสังคมนิยม เรื่องเหล่านี้มันหายไป

ถ้าจะให้ดิฉันสอนเศรษฐกิจพอเพียงแบบที่มันเป็นเนื้อหาที่ถูก circulate อยู่ในสังคมในปัจจุบัน โดยที่ส่วนที่เป็น วิธีการมองหรือวิธีตั้งคำถาม มันถูกถอดออกไป เหลือแต่เนื้อหาที่บอกว่า ถ้าท่านทำ OTOP ท่านขาย จริงๆ ก็ฟัง spot วิทยุทุกวันว่าเศรษฐกิจพอเพียงมันหมายความว่าอย่างไร ไม่ใช่ว่า ไม่ใช่ไปขายของเลย หรือขายของได้ อะไรทำนองนี้ โดยหลักการก็โอเค คำถามก็คือว่า สิ่งเหล่านี้มันตอบคำถามชาวบ้านซึ่งที่ดึกก็ไม่มี หรืออยู่ในภาวะ subcontract โรงงานก็เอาเปรียบเนี่ย มันจะไปพอเพียงในระดับไหน พุดง่าย ๆ ก็คือ มันไม่ตอบคำถามเรื่องความซับซ้อนของระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีอยู่

ถ้าเราใช้หรือเราเลือกเอา concept มาใช้ในฐานะที่มันเป็น content ซึ่ง นักศึกษาส่วนใหญ่และคนไทยส่วนใหญ่ชอบใช้ มันเป็นปัญหา มันเป็นปัญหามาก เหมือนอย่างเวลาเรามองตะวันตกและตะวันออก แทนที่เราจะมองว่าเป็นวิธีการ หรือวิธีมอง แต่เรามองว่าเป็น content แนวโน้มก็จะนำไปสู่วิธีคิดแบบ cultural imperialism คือมองว่า วัฒนธรรมแบบหนึ่งประกบเราอยู่ตลอดเวลา แต่การพูดตรงนั้นก็เท่ากับสถาปนาอำนาจในการบอกว่าฉันไม่เอาแก ฉันเอาแบบไทยๆ ของฉันนี่ดีกว่า และไทยๆ ของฉันแบบนี้ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เหยียบย่ำหรือกดขี่คนจีนมานานักด่อนัก พวกเหล่านี้ก็เป็นประสบการณ์จริง ซึ่งสามารถที่จะนำมาถกเถียงในเชิงแนวคิดได้ ดิฉันไม่ทราบว่าจะตอบคำถาม หรือเปล่า แต่ว่าถ้าไปสอนก็ไม่ได้ เพราะว่าไม่ได้จบเศรษฐศาสตร์มาด้วย สอนในทางบัญชีอาจจะได้ เพราะว่าจบตรีฯ ในทางบัญชีมา ทางมานุษยวิทยาก็อาจจะต้องให้อาจารย์ช่วยสอน เพราะเมื่อครูบอกว่าจะสอน

นิติ ภาวครพันธ์ุ: ผมขอนิดเดียวครับ เอาพอขยายสั้น ๆ ผมไม่สอนด้วย ไม่มี ความรู้ แต่ผมบอกอย่างนี้ ผมว่าสังคมไทยมันย้อนแย้งในตัวเองมาก เราก็พูด เศรษฐกิจพอเพียง อย่างโน้น อย่างนี้ อย่างนั้น แต่คิดง่าย ๆ นะครับ เศรษฐกิจหลักใหญ่เลย เงินตราต่างประเทศที่เข้าประเทศเราเนี่ย มาจากการท่องเที่ยว ฝรั่งมาเที่ยว และคงไม่ใช่ฝรั่งอย่างเดียว ยังมีจีน ญี่ปุ่น รู้สึกจะเป็นรายได้หลัก ถ้าผมจำไม่ผิด

คืออันดับสามหรืออันดับหกประมาณนี้ แล้วเราก็ส่งออกต่างๆ ผมก็ไม่รู้ว่า ถ้าสมมติว่าเราไม่เอาพวกนี้ เลิกหมดโดยไม่ยุ่งกับ global economy ผมไม่แน่ใจเราจะอยู่ได้อย่างไร เราจะพอเพียงอย่างไร อันนี้คือ ไม่ตอบ ผมเพียงแต่สงสัย ไม่มีความรู้ ผมแย้งว่าอาจารย์ปิ่นแก้ว คือ ผมไม่มีความรู้

ที่นี้ที่อาจารย์สุริชัย โยนลูกมา บอกว่า คนไทย... ผมไม่ตอบนะ ตอบเดี่ยวช่วย เพราะว่าเรื่องเยอะ ตีว่าเป็น metaphor คือ ผมพูดลอยๆ ใครอยากมารับรับไปใครไม่รับก็แล้วกันนะ ผมคิดว่าเวลาเราแยกตะวันตก-ตะวันออกได้มัย ผมไม่แน่ใจพูดตรงๆ ในเชิงความรู้ ผมไม่แน่ใจว่าเราแยกได้มัย แต่ผมคิดว่าเราจำเป็นต้องนิยามคุณเรียนหนังสือ คุณก็ต้องนิยาม คุณเขียน thesis คุณก็นิยาม มันต้องนิยามให้ชัดว่าอะไร เป็นอะไร แล้วคำนิยามพวกนี้ เราต้องบอกว่าในบริบทของอะไรด้วย

เมื่อเขานั่งทานกาแฟคุยกับอาจารย์เกษมกับอาจารย์สุริชัย สิ่งหนึ่งซึ่งผมรู้สึกรำคาญคือ โฆษณาตอนนี้ “เลิกเหล้า เลิกจน” (“จน-เครียด-กินเหล้า”) ทุกคนคงรู้ คนกินเหล้านี้ถอดเสื้อกินเหล้าโรง ถอดเสื้อกินเหล้าโรงแปลว่าอะไร ผมนิยามดูหน้าตาแบบนี้ ขอโทษ ไม่ได้ดูถูกแต่ภาพมันชัดเจน คือ representation มันชัดเจนว่าเป็น working class มีแต่ working class กินเหล้า อาจารย์มหาวิทยาลัยไม่กินเหล้าหรือ ทำไมไม่เอาภาพอาจารย์ ดร. ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ กินไวน์ อาจารย์ไกรศักดิ์ “เลิกเหล้า-เลิกจน” หรือจนน้อยลง หรือเอาภาพคนที่กินไวน์ขวดละสองแสนอย่างเสธ. นั่น พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ ทำไมไม่เอารูปเสธ.นั่น มาแล้วบอกว่า “เลิกเหล้าได้เป็นรัฐบาลแน่นอน” ผมคิดว่าเราต้องระวัง สิ่งที่เรากำลังทำอะไรต่างๆ นี้นะ ในวงวิชาการเรื่องหนึ่ง แต่ที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐก็ดี รัฐก็ดี หรือสื่อ (media) ก็ดีเอาไป แล้ว represent มันมีภาพของ class ชัดเจน ถ้าเป็น working class นี้รับไม่ได้ เมืองไทยนี้ชัด สิงคโปร์ก็ชัดมาก คุณลองถ่มน้ำลายสิ คุณเป็น working class แน่ๆ เพราะมัน assume ว่าอาจารย์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างอาจารย์ปิ่นแก้วเป็นผู้หญิงไม่ถ่มน้ำลาย ห้ามถ่มน้ำลาย ห้ามสูบบุหรี่อะไรต่างๆ มันเป็นเรื่องของ class มากเลย ผมคิดว่าเราต้องระวังในเรื่องนี้

ความรู้ที่มันถูกเอาไปและมันก็ถูก corrupt และก็ถูกไปใช้ในเรื่องของอำนาจที่จัดการกับคนกลุ่มหนึ่ง เมื่อเข้าเราพูดกันเรื่องเกี่ยวกับเพศ เรื่องชายขอบพวกเกย์ พวกอะไรต่ออะไรต่างๆ มันจัดการมากมาย และก็จัดการอย่างชัดเจนในกรณีเลิกเหล้า-เลิกจน และตอนนี้ห้ามสูบบุหรี่ ในที่นี้ก็ห้ามสูบบุหรี่ มันเดาสุ่มหกดว่าคนสูบบุหรี่ตอนนี้เป็นผู้ร้าย ผมดีใจที่ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ไม่มา เพราะอาจารย์นิธิก็สูบบุหรี่ ผมคิดว่าเราต้องระวังตรงนี้ และเราก็ไปยิ้มเอามา การ anti-smoking อะไรต่างๆ เราก็เอาฝรั่งมา และเราแปลงจนมันสุดขีดมากเลย ผมคิดว่านี่น่ากลัว

แล้วที่อาจารย์สุริชัย บอกว่านักวิชาการเข้าไปทำอะไรให้มันเป็นเรื่องเป็นราวได้มัย ผมว่ายากครับ นักวิชาการที่เป็นนักวิชาการจริง ๆ รัฐเขาไม่ฟังหรอก เพราะว่ารัฐต้องการได้ยินสิ่งที่ต้องการได้ยิน คนมีอำนาจต้องการได้ยินสิ่งที่ต้องการได้ยิน นักวิชาการที่เป็นนักวิชาการจริง ก็อยู่แค่ชายขอบ พูดไปพูดมาก็คงได้แต่เขียนบทความหนังสือพิมพ์หรืออะไรก็แล้วแต่ คนที่เข้าไปและก็มีอิทธิพลกับรัฐนี้ น่ากลัว ไม่ต้องดูไกล ดูอย่างพวก Neoliberalists ที่ทำงานกับ George W. Bush ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ที่ทำและดุ่มเป๊ะในอิรัก พวกนี้เป็นนักวิชาการฝ่ายไหน ด้วยความเคารพอาจารย์สุริชัย ผมคิดว่าเราพูดได้ เพราะในที่สุดแล้วนักวิชาการที่เรา มาคุยกันตรงนี้ มีสักกี่คนที่สามารถเข้าไปและเขาฟัง ผมว่ามันเป็นความฝันอันสูงสุด

เชษฐา พวงหัตถ์: พูดถึงเรื่องการสอนวิชาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ผมอยากสอนนะ เพราะว่าอะไร ถ้าบอกว่า The author is dead คนที่คิดหรือเขียนตัวบทได้ตายไปแล้ว ผมว่าคงได้เถียงกันได้สนุก แต่ผมไม่แน่ใจว่า คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มันแค่การประดิษฐ์คำ (rhetoric) หรือเปล่า เหมือนกับเราเคยมีสิ่งที่คล้าย ๆ กัน “จีวแต่แจ้ว” เออ “sustainable development” เออ รู้สึกมันหายไปอย่างไร พัฒนาแบบยั่งยืน พัฒนาคั้งเดียวแล้วมันยืนไปตลอด หรือต้องพัฒนาเรื่อย ๆ จนแผนพัฒนาฯ จะครบโหลเลยหรือเปล่า ผมอยากตั้งเป็นคำถามสำหรับอาจารย์ที่ตั้งคำถามก็คือ ผมว่าเรามาพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งเรื่องอื่นด้วย จะพูดกันในสุญญากาศคงไม่ได้ หรือดึงออกจากบริบทไม่ได้ คนที่ประดิษฐ์ concept หรือปรัชญา หรือจะเป็น strategy หรือ tactic ก็แล้วแต่ ก็คงต้องคิดคำ ๆ นี้ในบริบท อันนี้คือตั้งใจว่า the author คนนี้คิดแล้วว่ามันในบริบทอะไร

ข้อที่สองก็คือ ถ้าตั้งคำถาม เพื่อใคร สำหรับใคร ผมก็คิดเหมือนอาจารย์เกษม ก็คือ ผมยังต้องการเงินเดือนเพิ่ม จุดห้า ทุก ๆ ครึ่งปี เพราะมันไม่พอเพียง ผมไม่แน่ใจว่าใครได้ประโยชน์จากไอ้ตัวนี้ เหมือนกับใครได้ประโยชน์จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งจะครบหนึ่งโหลอะไรทำนองนี้

อันสุดท้าย ผมอยากให้เรามองว่าตัวเรามันเป็นเป้าหมาย (end) หรือเป็นวิถีทาง (means) มากกว่า เพื่ออะไร เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง หรือเป็นวิถีทางเพื่อไปสู่อะไรบางอย่าง ซึ่งผมคงไม่ตอบเหมือนอาจารย์นิติ อยากจะเปิดให้พูดกัน หรือจะพูดให้สรุปก็คือ ผมได้เชื่อว่าประพันธ์กร (the author) ได้มรณกรรมไปแล้ว

เกษม เพ็ญภินันท์: ผมขอใช้สิทธิ์ ที่ให้ผมมาเป็นผู้ดำเนินการอภิปราย ทางผู้จัดก็บอกให้ผมร่วมอภิปรายด้วย ผมก็พยายามสงวนสิทธิ์นั้น จนอดรนทนไม่ได้

ผมมีปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ตอนนี้ผมกำลังเขียนงานชิ้นหนึ่ง เกี่ยวกับ Neoliberalism ให้กับวารสาร *ฟ้าเดียวกัน* และในช่วงอาทิตย์ที่ผ่านมา ผมได้กลับไปนั่งอ่าน Adam Smith (1723-1790) เรื่อง *The Wealth of Nations* (1776) แล้วผมก็พบว่าเวลาเราพูดถึงความพอเพียงในส่วนนี้ ถ้าชีวิตพอเพียงเป็นชีวิตที่สมบูรณ์แล้ว ทำไม Adam Smith เขียนความมั่งคั่ง เพราะความมั่งคั่งมันทำให้ทุกอย่างพอเพียงที่จะ sustain ยั่งยืนได้ ผมก็ไม่ได้เป็นแฟนพันธุ์แท้ Smith แต่ผมคิดว่า สิ่งที่ Smith พูด มันยืนยันเหตุผลอะไรบางอย่างอยู่ และขณะเดียวกัน ผมคิดว่าการใช้เศรษฐกิจพอเพียงในด้านหนึ่งก็คือ การเป็นคำอธิบายจากเดิมซึ่งเริ่มต้นจากฟูกูโอกะตามที่อาจารย์ปิ่นแก้วได้เกริ่นไว้ หรือแม้แต่ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เริ่มสั่งเหล่านี้ไว้ มันได้เคลื่อนย้ายปริมาตรจากการพยายามที่จะพูดถึงการพึ่งพิงตนเองมาสู่ในแง่ของการครอบงำ

อย่างเวลาเราพูดถึงความพอเพียง คนที่ถูกตั้งคำถามคือคนจน ผมไม่เห็นคนรวยคนไหนถูกตั้งคำถามเรื่องความพอเพียง แต่ตัวอย่างของความสำเร็จของความพอเพียง กลายเป็นความสำเร็จของคนมีฐานะแล้ว ชีวิตนี้ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว ชีวิตนี้ sustain ในแง่ของพื้นฐานทางเศรษฐกิจแล้ว และสิ่งสองสิ่งทำให้ผมมีปัญหา และชีวิตนี้ผมก็ไม่คิดว่า ผมจะสอนสิ่งนี้ได้ หรือผมอาจสอนไปแล้วก็ไม่รู้ใน class ของผม สิ่งที่อาจารย์วัฒน์พูด คือว่า ถ้าเราสอนได้ เราก็สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้ และอีกสิ่งผมคิดว่ามีความสำคัญ คือกรอบวิธีการสร้างคำอธิบาย ผมคิดว่าคำอธิบายของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงมันไม่พอเพียงที่จะอธิบายอะไรได้

ถ้าพูดอย่างหนึ่ง มีอยู่วันหนึ่งที่ผมเปิดทีวี และมีอาจารย์จากนิด้า ท่านหนึ่งถูกรับเชิญไป ซึ่งผมจำไม่ได้ว่าชื่ออะไร อธิบายให้กับผู้ฟังหรือผู้ชมรายการ บอกว่าบริษัทรถยนต์ Porsche ดำเนินธุรกิจแบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ผมก็ตกใจว่ามาแล้ว “ยุทธการจับควายลงไถ” ผมเรียกว่า “จับควายลงไถ” เพราะว่าคุณจับในสิ่งที่ทำไม่ได้ลงในสิ่งที่มันไม่สามารถไปด้วยกัน และคุณก็ยังยึดมันให้ลง ผมคิดว่าคำอธิบายเศรษฐกิจพอเพียง บนโครงสร้างของระบบตรรกะนั้น ทำให้ผมมีปัญหา ผมคงไม่กล้าละลาบละล้วง เพราะชีวิตผมอยากอยู่อย่างมีความสุข ไม่อยากอยู่ใกล้เทวดา ไม่ทราบว่าคุณใดมีคำถามอะไรบ้าง ส่วนผมได้สารภาพความเข้าใจแล้ว

แม้จะรู้สึกที่เราเครียดกันเล็กน้อยเมื่อพูดถึงความพอเพียง รู้สึกว่าพวกเราวิทยากรที่อยู่ข้างบนนี้จะเพียงพอแล้วกับเวลา เนื่องจากเราใช้เวลากันอย่างเยอะ ก็ขอจบเวทีนี้เพียงเท่านี้